

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀS FAKULTĀTE
KRIMINĀLTIESISKO ZINĀTŅU KATEDRA

NEPIECIEŠAMĀ AIZSTĀVĒŠANĀS

BAKALaura DARBS

Autors: **Katrīna Laizāne**

Stud. apl. k110060

Darba vadītājs: Mg. iur., lekt. Evija Vīnkalna

RĪGA 2014

ANOTĀCIJA

Bakalaura darbs tiek rakstīts par vienu no apstākļiem, kas izslēdz kriminālatbildību - nepieciešamo aizstāvēšanos. Autore uzskata, ka izvēlētais temats ir aktuāls tādēļ, ka ir manām dažādi viedokļi un uzskati par apstākli, kas izslēdz kriminālatbildību - nepieciešamo aizstāvēšanos. Tāpat arī tiesu praksē šis apstāklis tiek dažādi analizēts un izprasts. Piedāvātās tiesību normas ir ar vispārēju raksturu, kas atstāj tiesu praksei pārāk plašu iespēju dažādiem lietu rezultātiem.

Darba mērķis ir izpētīt un analizēt, kā attīstījās nepieciešamās aizstāvēšanās tiesību normas, kāda ir to nozīme tiesību sistēmā. Nepieciešamība saprast kādēļ tiesu praksē nav vienotu viedokļu par apstākļa, kas izslēdz kriminālatbildību būtību. Autores mērķis ir arī salīdzināt un izpētīt dažādu valstu krimināllikumu normu atšķirīgo un kopējo, kas saistīts ar nepieciešamo aizstāvēšanos.

Lai sasniegtu šos mērķus, autore pētīs juridisko literatūru, tiesu praksi, normatīvos aktus, lai jau no vēsturiskajiem pirmsākumiem izprastu kādēļ, nav šī vienotā viedokļa par nepieciešamo aizstāvēšanos.

Iegūtie rezultāti lika saprast, ka nepieciešams papildināt tiesību normas ar papildus nosacījumiem. Kā arī nepieciešams veidot šīs normas noteiktākas.

Atslēgvārdi: aizstāvēšanās, būtība, kriminālatbildība, nepieciešamā aizstāvēšanās, pazīmes, robežu pārkāpšana, vaina.

ANNOTATION

The Bachelor's paper is written about one of the circumstances which excludes the criminal liability – the self - defence. The author believes that the chosen topic is timely because there are different opinions and views on the ground for excluding the criminal liability - the self - defence. Similarly, this circumstance is analyzed and understood differently in case law. The proposed legal provisions are of general nature, which leaves a wide variety of case results in court proceedings.

The aim of the work is to explore and analyze how the norms for self-defence developed and what is their role in the legal system. The necessity to understand why the case law has no uniform views about circumstances excluding the criminal liability. The author's aim is to compare and explore what is different and what is common in criminal law provisions of different countries related to the self- defence.

To achieve these objectives, the author will study the legal literature and case law , legislative acts from the historical beginnings so that to understand why there is not a single point of view about self- defence.

The achieved results made it clear that it is necessary to supplement the legal provisions with additional conditions . And there is also need to develop more definite standards .

Keywords : defence, the essence, criminal liability, self-defence, indications , the violation of boundaries, guilt.

SATURS

Ievads.....	5
1. Apstākļu, kas izslēdz kriminālatbildību, vēsturiskā attīstība.....	7
1.1. Vēsturiskās attīstības pirmsākumi	7
1.2. Vēsturiskā attīstība Latvijas teritorijā	9
2. Apstākļu, kas izslēdz kriminālatbildību būtība un pazīmes	Error! Bookmark not defined.
3. Nepieciešamās aizstāvēšanās jēdziens un būtība.....	21
4. Nepieciešamās aizstāvēšanās tiesīguma nosacījumi.....	26
4.1. Uzbrukuma nelikumīgums.....	26
4.2. Uzbrukuma īstenuma	28
4.3. Uzbrukuma pastāvēšana	31
4.4. Aizstāvēšanās, aizsargājot likumā norādītās intereses un tiesības.....	33
4.5. Aizstāvēšanās radot kaitējumu uzbrucējam	35
4.6. Aizstāvēšanās savlaicīgums	35
4.7. Aizstāvēšanās samērība	37
4.8. Nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšana	40
5. Nepieciešamās aizstāvēšanās regulējums ārvalstīs.....	44
Kopsavilkums	50
Izmantotās literatūras un normatīvo aktu saraksts.....	52

IEVADS

Bakalaura darbs tiek rakstīts par nepieciešamo aizstāvēšanos, kas ir viens no apstākļiem, kas izslēdz kriminālatbildību. Darba autore uzskata, ka tiesību normām, kurās tiek atrunāts šis apstāklis būtu jāpievērš liela uzmanība, jo pati aizstāvēšanās var būt nesamērīga, kā arī var tikt pārkāptas aizstāvēšanās robežas. Tādā gadījumā ārēji šis nodarījums atbilst noziedzīgam nodarījumam, kas saskaņā ar Krimināllikuma sevišķās daļas pantiem ir sodāmi. Šīs normas ir veidotas, lai persona varētu aizstāvēt savas un citu pamattiesības. Šīs normas pilnvaro personu aizsardzības darbībām.

Šajā darbā tiek analizēta un skaidrota šī apstākļa vēsturiskā attīstība, tā būtība un nosacījumi. Ir svarīgi saprast, ka šie nosacījumi ir radīti, lai norobežotu un atpazītu šo apstākli no tām darbībām, kuras būtu krimināli sodāmas. Nepieciešamās aizstāvēšanās īpašības un pazīmes tiek skaidrotas, lai varētu tās norobežot un atpazīt no apstākļiem, kas atbrīvo personu no kriminālatbildības, kā arī atzīt personu par nevainīgu, jo nav noziedzīga nodarījuma sastāva.

Autore uzskata, ka izvēlētais temats ir aktuāls tādēļ, ir manām dažādi viedokļi un uzskati par apstākli, kas izslēdz kriminālatbildību - nepieciešamo aizstāvēšanos. Tāpat arī tiesu praksē šis apstāklis tiek dažādi analizēts un izprasts. Piedāvātās tiesību normas ir ar vispārēju raksturu, kas atstāj tiesu praksei pārāk plašu iespēju dažādiem lietu rezultātiem.

Darba mērķis ir izpētīt un analizēt, kā attīstījās nepieciešamās aizstāvēšanās tiesību normas, kāda ir to nozīme tiesību sistēmā. Nepieciešamība saprast kādēļ nav vienotu, noteiktu viedokļu par apstākļa, kas izslēdz kriminālatbildību būtību. Autores mērķis ir arī salīdzināt un izpētīt dažādu valstu krimināllikumu normu atšķirīgo un kopējo, kas saistīts ar nepieciešamo aizstāvēšanos.

Bakalaura darba uzdevumi ir:

- izziņāt vēsturisko attīstību apstākļos, kas izslēdz kriminālatbildību;
- raksturot kriminālatbildības izslēdzamības apstākļu būtību un to pamatpazīmes;
- raksturot kriminālatbildību izslēdzošā apstākļa „nepieciešamā aizstāvēšanās” jēdzienu un izskaidrot tā būtību;
- izskatīt nepieciešamās aizstāvēšanās nosacījumus un izvērtēt vai tie atspoguļojās tiesu praksē;
- analizēt nepieciešamās aizstāvēšana regulējumu ārvalstīs;
- izvērtēt problēmas un mēģināt rast risinājumu.

Autore darba rakstīšanā izmanto vēsturisko pētniecisko metodi, ar kuras palīdzību analizēja tiesību normu vēsturisko attīstīšanos kā arī, lai izprastu to nepieciešamību. Darbā tiek izmantota arī salīdzinošā metode, lai varētu salīdzināt dažādu valstu normatīvo aktu piemērošanu saistībā ar nepieciešamo aizstāvēšanos. Tiek pielietota arī teleoloģiskā metode, ar kuru varēja izskatīt nepieciešamās aizstāvēšanas mērķi un nepieciešamību krimināltiesību normu vidū.

Autore uzskata, ka bakalaura darba temata būtības izziņai ir nepieciešams izpētīt un analizēt izpratni par nepieciešamās aizstāvēšanās rašanos un veidošanos, tās izmaiņām, attīstoties kriminālatbildību izslēdzošo apstākļu tiesību institūtam, par ko autore runās darba 1. nodaļā.

Darba 2. nodaļā būs izklāsts par kriminālatbildības izslēdzamības apstākļu būtību, kas ietver sevī loģisko struktūru, pazīmes un nodarījuma pretlikumību.

3. nodaļā būs aplūkots nepieciešamās aizstāvēšanās jēdziens un būtība, lai izprastu ar ko tas ir saistīts un ko šis apstākļi vispār nozīmē.

Darba 4. nodaļā tiek aplūkoti nepieciešamās aizstāvēšanās tiesīguma nosacījumi, proti, tie nosacījumi, kas regulē personas darbību tiesiskumu, gan uzbrucējam, gan tam, kurš aizstāvas. Tas ir juridiskais tiesiskums, atrodoties nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī. Tiek aplūkoti un analizēti dažādi piemēri. Kā arī, šajā nodaļā tiks analizēta nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšana.

5. nodaļā būs apskatīts nepieciešamās aizstāvēšanās ārvalstu regulējums.

Lai analizētu un izprastu apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību - nepieciešamo aizstāvēšanos autore pētīja dažādu juridisko literatūru, tiesu praksi un normatīvos aktus, kā piemēram, Krimināllikumu, Sodu likumus un Kriminālkodeksu.

Tāpat par šo tematu nobeigumā autore piedāvā kopsavilkumu, kurā būs ietverti secinājumi un priekšlikumi.

1. APSTĀKĻU, KAS IZSLĒDZ KRIMINĀLATBILDĪBU, VĒSTURISKĀ ATTĪSTĪBA

1.1. Vēsturiskās attīstības pirmsākumi

Noteikumi par nepieciešamo aizstāvēšanos sastopami jau senajos tiesību pieminekļos, kaut gan nereti tie saplūduši ar noteikumiem par atriebību un tiesībām nogalināt.¹

Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību, bija sastopami jau Babilonijas valdnieka Hammurapi likumos, kuri aptvēra dažādas dzīves sfēras. To normas izklāstītas kazuālā formā, nesadalot tās pēc nozarēm. Kaut arī šajos likumos nav vispārīgas normas par apstākļiem, kas izslēdz kriminālatbildību, šis institūts nav bijis pilnīgi svešs senās Babilonijas tiesībām.

Mozus likumi bija senebreju kriminālā likumdošana, kuras normas fiksētas Mozus grāmatās, pieļāva īpašuma aizstāvēšanu, lietojot spēku. Otrajā Mozus grāmatas 22. nodaļā noteikts: „ja zagli atrod pie ielaušanās un tas tiek nosists, tad nav atriebēja viņa asinīm. Bet, ja tas noticis saules gaismā, tad viņš jāatriebj”. Tādējādi Bībele attaisno personu, kura nonāvējusi naktī zagli. Tomēr zagļa nonāvēšana dienas laikā tika aizliegta, jo pēc saules lēkšanas personai varēja palīdzēt kaimiņi, un zagļa nonāvēšana tika saskatīta vienīgi atriebība.²

Autore uzskata, ka Mozus grāmatās noteiktais nav bijis taisnīgi, ka, ja noziedznieks pieķerts naktī, tad tas, kurš aizstāvas, tiek attaisnots, bet, ja dienas gaismā, tad saistīts ar atriebību. Ir jāvērs uzmanība vairākiem apstākļiem, piemēram, vai persona, kas ielauzās uzbrūk, vai tai ir ierocis, vai apkārt ir bijusi kāda persona, kura varētu sniegt palīdzību. Nevar saukt pie atbildības, ja tas dienas laikā aizstāvas tādā pašā veidā kā naktī. Šādas situācijas sodīšanu vajadzētu skatīties samērīgi un līdzvērtīgi, neskatoties uz to vai aizstāvēšanās bijusi naktī vai dienā.

Mozus otrajā grāmatā 21. nodaļā ir teikts: ja notiek nelaime, tad būs likt dzīvību pret dzīvību; aci pret aci, zobu pret zobu, roku pret roku, kāju pret kāju; deguma brūci pret deguma brūci, ievainojumu pret ievainojumu, rētu pret rētu.³

Autore secina, ka šos nosacījumus var sasaitīt arī ar aizstāvēšanos, kas nozīmētu, ka pret uzbrucēju var pielietot tādu pašu spēku, kā tad ja uzbruktu cietušajam. Autore, kā piemēru, piemin situāciju, kad uzbrukuma laikā tiek izmantots cirvis, tas nozīmētu, ka uzbrucējam var atdarīt ar to pašu, izmantojot cirvi, piemēram, nocirst roku. Nebūtu pareizi atdarīt otram, kurš ir bijis uzbrucējs, pārkāpjot tiesības, jo atdarot otram ar tik pat smagu noziegumu persona kļūtu pati par noziedznieku, ja šo situāciju uzlūkotu no ētiskā un morālā viedokļa puses.

¹ Judins A. Kriminālatbildības izslēdzamības apstākļi. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 38. lpp.

² Turpat. 38. lpp.

³ Otrā Mozus grāmata. Latvijas bībeles biedrība. Pieejams: <http://bdl.lv/bibeles/Exod/21> [apskatīts 12. 04. 2014.]

Personas tiesības lietot spēku aizstāvēšanās nolūkos nosaka arī senebreju mutisko tiesību kodifikācija – Mishnah, kura cieši saistīta ar Veco Derību. Tajā ir noteiktas divas situācijas, kad likums attaisnoja likumpārkāpēja nonāvēšanu, proti, aizsargājot savu dzīvību un aizsargājot dzimumneaizskaramību. Saistībā ar seksuālās agresijas atvairīšanu aizstāvēšanās tiesības radās, ja apdraudējums tika vērsti pret vīrieti vai saderināto sievieti. Likums attaisnoja arī trešās personas rīcību, kura veikta nolūkā palīdzēt uzbrukumā atvairīšanā.⁴

Autore uzskata, ka saistībā ar seksuālās agresijas apdraudējumu arī sievietei, kura nav sadarinājusies vai precējusies, tajā laikā, vajadzēja būt tiesībām uz paš aizsargāšanos. Šeit var redzēt atšķirību no mūsu laikiem, kad ir attīstījušās cilvēktiesības, un jebkurai personai ir tiesības uz neaizskaramību un dzīvību.

Romiešu tiesības nepieciešamo aizstāvēšanos pieļāva plašos apmēros nevis kā “juris civilis” (Civillikumu), bet gan kā “juris gentium” (starptautisko tiesību) institūtu. Pēc Cicerona vārdiem, tas “non scripta, sed nata lex”, respektīvi, tiesības aizstāvēties ir iedzimtas, nevis rakstītas. “Ja taisnīgas aizstāvēšanās nepieciešamība prasa zobena lietošanu, - apgalvoja Cicerons piedaloties Milona procesā, - tad nevar vainot personu, kura izvilkusi zobenu savas dzīvības glābšanas nolūkā un ar to nodara pāri uzbrucējam.”⁵

O.F. Robinsona atzīmē, ka romiešu tiesības atzina nepieciešamo aizstāvēšanos kā apstākli, kas izslēdz atbildību, taču prasīja, lai aizstāvēšanās laikā būtu lietots minimālais spēks, kas nepieciešams, apdraudējuma atpēkošanai. Atbilstoši romiešu juristu viedoklim rīcība var tikt atzīta par izdarītu nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī, konstatējot divus nosacījumus:

- 1) uzbrukums ir netaisnīgs;
- 2) briesmas ir neatvairāmas.

Imperators Adrians arī noteica, ka pie atbildības netiek saukta persona, kas noslepkavojusi cilvēku, kurš mēģinājis izdarīt seksuālo vardarbību pret personu vai kādu viņas ģimenes locekli. Edikts Nr. 391 piešķīra visām personām neierobežotas tiesības pretoties karavīriem, kas nodarbojās ar laupīšanām.⁶

Manu likumi ir senās Indijas juridiskās literatūras piemineklis, kas radies laikā no II gs. p.m.ē. līdz mūsu ēras II gadsimtam.

Līdzīgi citiem seniem tiesību avotiem Manu likumā nav vispārīgās normas par apstākļiem, kas izslēdz kriminālatbildību, bet ir aprakstītas situācijas, kad persona netiek saukta pie kriminālatbildības par nodarījumiem, kuri bijuši līdzīgi aizliegtām rīcībām.

⁴ Judins A. Kriminālatbildības izslēdzamības apstākļi. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 39. lpp.

⁵ Turpat. 38. lpp.

⁶ Turpat. 39. lpp.

Atbilstoši Manu likuma VIII nodaļas 349. punktam pie atbildības netika saukta persona, kas nogalinājusi cilvēku, aizsargājot sevi, svētās dāvanas, sievieti vai brahmani.

VIII nodaļas 350. un 351. punkti attaisno ikvienas personas rīcību, kas izpaužas cilvēka nonāvēšanā, ja nonāvētais pats pirms tam uzbrucis nolūkā izdarīt slepkavību.

M. Jakubovičs atzīmē, ka atbilstoši Manu likumiem nonāvēšana nolūkā aizstāvēt svarīgas intereses tika traktēta nevis kā tiesības, bet neapšaubāms personas pienākums.⁷

Balstoties uz iepriekš minēto, autore saprot, ka terminam „nepieciešamā aizstāvēšanās” bija jau nozīme senajos laikos, tikai tā netika vienpersoniski izcelta, jo tajā laikā nebija tiesu sistēma ar konkrēti noteiktām un nodalītām normām, bet bija izveidoti likumi, tā laika dzīves svarīgākajiem notikumiem. Jebkura lieta vai situācija tika skatīta tāpat kā iepriekšējā. Tas bija ļoti primitīvā veidā. Mozus likumos būtiska loma bija īpašuma aizstāvēšanai. Tajā laikā tā varēja būt viena no svarīgākajām lietām, kas personai pieder, bet nosacījumi bija nekorekti, lai to aizstāvētu.

Jau romiešu tiesībās bija teikts, ka cilvēks piedzimst ar tiesībām sevi aizstāvēt. Tas bija cilvēka gods, kas bija augstāks par visu, kas jau tajā laikā liecināja, ka personai nedrīkst nodarīt kaitējumu. Tajos laikos valstij nebija tik liela nozīme, lai risinātu dažādus pārkāpumus vai pārestību, kas bija kādam nodarīta. Tādēļ, ļoti svarīgs bija sabiedrības viedoklis par notiekošo apkārt. Nebija vienas personas viedoklis, bija sabiedrības viedoklis, kam bija vislielākā nozīme, lai atrisinātu kādu nepieņemamu darbību. Sabiedrība varēja sodīt ar izteikumu par kādas personas netaisnu rīcību, kura izpaudās kā noziedzīgs nodarījums.

No mūsdienām ļoti atšķirīgi ir Manu likumi, jo, ja mūsdienās personām ir tikai tiesības aizstāvēties, tad Manu likumos aizstāvēšanās ir bijusi kā pienākums nogalināt. Autores prāt, tas ir bijis netaisnīgi, jo var būt situācijas, kad uzbrukums nav bijis tik liels kā tā novēršamās darbības, jo patreizējā Krimināllikumā šī darbība ir traktējama kā robežu pārkāpšana.

1.2. Vēsturiskā attīstība Latvijas teritorijā

Pārstrādātie Rīgas statūti, kas sastādīti ap 1293. gadu, vairākus gadsimtus bija pilsētas tiesību pamats. Tajos nebija vispārīgās normas par apstākļiem, kas izslēdz kriminālatbildību. Tomēr dokumentā tika paredzēts, ka, ja noticis uzbrukums, kam iemeslu radījis pats cietušais, un rezultātā pēdējais ievainotais, tad, ja viņš 14 dienu laikā mirst vai izveseļojas, uzbrucēju soda par slepkavību, bet pēc 14 dienām – par miesas bojājumiem, pie kam neatkarīgi no tā, vai cietušais izveseļojas vai mirst.⁸

⁷ Judins A. Kriminālatbildības izslēdzamības apstākļi. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 40. lpp.

⁸ Kalniņš V. Latvijas PSR valsts un tiesību vēsture I. Rīga: Zvaigzne, 1972, 85. lpp.

J. Lazdiņš uzskata, ka Livonijas tiesības par apstākļiem, kas izslēdz kriminālatbildību, atzina cietušā piekrišanu vai vienaldzību, savu tiesību lietošanu, likumīgas pavēles izpildi, nepieciešamo aizstāvēšanos un nepieciešamību.⁹

Cietušā piekrišana vai vienaldzība nozīmēja, ka viņš lietu noklusējis un labprātīgi pacietis nodarītos zaudējumus. Savu tiesību izlietošana nozīmēja, ka persona rīkojusies pilnvaru ietvaros, taču nepārkāpjot savas tiesības, piemēram, pie atbildības netiek saukt cilvēks, kas pārmācījis svešus bērnus ar bāršanu, pēršanu vai matu plūkšanu, pieķerot pie kāda nedarba.¹⁰

Likumīgas pavēles izpildes stāvokli attiecināja uz situāciju, kad tika nogalināts, savainots vai citādi aizskarts noziedznieks pēc publiski saceltas trauksmes.

Arī nepieciešamās aizstāvēšanās institūts Livonijas tiesībās detalizēti nav izstrādāts, tāpēc, ka tiesu praksē lielākoties visu izšķīra apsūdzības vai aizstāvības pārkums.

Atsaucoties uz nepieciešamību, ceļinieks sava zirga vajadzībām, tam zaudējot spēkus bada dēļ, varēja nopļaut tik daudz svešas labības, lai to pabarotu.¹¹

Livonijas laikā nebija izveidotas tiesu iestādes, kuras varētu ietekmēt vainīgās personas sodu sankcijas un soda izciešanas laiku. Lielākas privilēģijas bija tiem, kuriem bija lielāka vara un, kuri varēja vairāk pierādīt savu taisnību.

1903. gada 22. martā pieņemtajos Sodu likumos tika uzskaitīti atsevišķi gadījumi, kad persona jāatbrīvo no kriminālatbildības. Kriminālatbildības izslēdzamības apstākļi, kā mēs to saprotam pašlaik, netika nodalīti no faktoriem, kas izslēdz atbildību noziedzīga nodarījuma sastāva neesamības dēļ. Likumu ceturtajā nodaļumā līdzās kriminālatbildības izslēdzamības apstākļiem šaurākā nozīmē ir minēta nespēja paredzēt kaitējuma nodarīšanu, septiņpadsmit gadu vecuma nesasniegšana, nederīgs mēģinājums un cito faktori, kuru dēļ persona netiek saukta pie kriminālatbildības.¹²

Šajā likumā par apstākļiem, kas izslēdz kriminālatbildību, mūsdienu izpratnē var atzīt: likuma izpildi (44. pants), nepieciešamo aizstāvēšanos (45. pants) un galējo nepieciešamību (46. pants).¹³

Nav uzskatāms par noziedzīgu nodarījumu ne nodarījums, kas izdarīts izpildot likumu, ne arī nodarījums, kas izdarīts izpildot dienesta pavēli, kuru devusi attiecīga vara savas piekrišanas

⁹ Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10gs. – 16gs. Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 1998, 108. lpp.

¹⁰ Turpat. 108. lpp.

¹¹ Turpat. 108. lpp.

¹² Judins A. Kriminālatbildības izslēdzamības apstākļi. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 51. lpp.

¹³ Turpat. 51. lpp.

robežās un saskaņā ar pastāvošiem noteikumiem, ja pavēle neuzdod ko acīmredzami noziedzīgu. (Sodu likuma 44. pants)¹⁴

Mūsdienu Krimināllikumā ir vairāk paskaidrots, par kādu pavēļu izpildīšanu, tomēr draud sods. Autores prāt, minētajā pantā, ja pavēle neuzdod ko acīmredzami noziedzīgu, nav līdz galam formulēts, kas dod iespēju šī likuma ievērotājiem kļūdīties savā rīcībā. No vienas puses tiek pildītas dienesta pavēles, bet no otras puses personu par šādu rīcību var sodīt.

Kriminālatbildība šādos gadījumos, tomēr iestājas tad, kad izdarīti noziegumi pret cilvēci un mieru, kara noziegumi un genocīds. (Krimināllikuma 34. panta pirmā daļa)

Persona, kas nav izpildījusi noziedzīgu pavēli vai rīkojumu, nav saucama pie kriminālatbildības. (Krimināllikuma 34. panta otrā daļa)

Nav uzskatāms par noziedzīgu nodarījumu, kas izdarīts pie nepieciešamās aizstāvēšanās pret paša vai citas personas personisko vai mantisko labumu nelikumīgu apdraudējumu.

Aizstāvēšanās robežu pārkāpšana ar aizsargāšanās pārmērību vai aizsargāšanos nelaikā sodāma tikai likumā sevišķi norādītos gadījumos. (Sodu likuma 45. pants)¹⁵

Autores prāt, mūsdienās nepieciešamās aizstāvēšanās panti salīdzinājumā ar 1903. gada izdotajiem pantiem ir daudz precīzāki un saprotamāki. Sodu likuma 45. pantā par robežu pārkāpšanu nav sniegts precīzs raksturojums kā izpaužas šī robežu pārkāpšana. Sodu likuma 45. pantā nav minētas, ka nepieciešamā aizstāvēšanās būtu darbība, kura aizsargātu valsts intereses. Nav saprotams vai tajā laikā bija jāaizsargā arī valsts intereses vai arī tās tika saprastas kā sabiedrības intereses. Mūsdienās daudzi autori, (piemēram A. Niedre, U. Krastiņš), uzskata, ka svarīgi ir izcelt to, ka nepieciešamā aizstāvēšanās ir darbība, bet 1903. gada Sodu likumā tā nav pat minēta.

Nav uzskatāms par noziedzīgu nodarījumu, kas izdarīts, lai glābtu savu vai citas personas dzīvību no briesmām, kuras radušās draudu, nelikumīgas piespiešanas vai cita kāda iemesla dēļ un kuras tajā pašā laikā nav bijušas novēršamas ar citu līdzekli.

Nav arī uzskatāms par noziedzīgu nodarījumu, kas izdarīts, lai glābtu savu vai citas personas veselību, brīvību, šķīstību vai citu kādu personisku vai mantisku labumu no briesmām, kuras radušās draudu, nelikumīgas piespiešanas vai cita kāda iemesla dēļ un kuras tajā pašā laikā nav bijušas novēršamas ar citu līdzekli, ja nodarījuma izdarītājam ir bijis pietiekošs pamats uzskatīt paša izdarāmo kaitējumu par mazsvarīgu, salīdzinot ar apsargājamo labumu. (Sodu likuma 46. pants)

Latvijas 1933. gada Sodu likumā bez nepieciešamās aizstāvēšanās un galējās nepieciešamības (44. un 45. pants) bija paredzēti vēl daži apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību. Tās

¹⁴ 1903. gada 22. marta Sodu likumi. Tulkojums ar paskaidrojumiem un ar motīviem par Latvijas valdības laikā izdotiem grozījumiem. Trešais izdevums. Rīga:[b.i.], 1930, 21. lpp.

¹⁵ Turpat. 21. lpp.

bija dažas darbības, kas izdarītas, izpildot likumu vai izpildot dienesta pavēli, ja tā neuzdod ko acīm redzami noziedzīgu (42. pants) un dienestpersonas pilnvarojuma pārkāpšanu, pastāvot Sodlu likuma 43. pantā norādītajiem nosacījumiem.

Latvijas pirmspadomju krimināltiesību teorijā bija izdalīti šādi apstākļi, kas iznīcina nodarījuma nelikumību labuma tiesiskās apsardzības trūkuma dēļ: 1) likumīgs pienākums; 2) likumīga pavēle; 3) pienācīga līdzekļa izlietošana piemērota mērķa sasniegšanai; 4) cietušā piekrišana; 5) likumīga pašpalīdzība, saprata noziedznieka aizturēšanu; 6) nepieciešamā aizstāvēšanās un nepieciešamības stāvoklis.¹⁶

P. Mīncis kā piemēru par likumīgu pienākumu min, „kareivja pienākums karā nonāvēt ienaidniekus, jo attiecībā uz viņa ienaidnieka, pretējā armijā esošo personu dzīvība nebauda tiesību aizsardzību.”¹⁷

Autores prāt, šis piemērs ir pretrunā ar mūsdienu esošā Krimināllikuma 34. pantu, tajā ir teikts, ka kriminālatbildība šādos gadījumos tomēr iestājas tad, kad izdarīti noziegumi pret cilvēci un mieru, kara noziegumi un genocīds.

Par likumīgu pavēli P. Mīncis ir paudis viedokli, ka, lai uz pavēles izpildītāju negultos nekāda kriminālatbildība, tiesiskā valstī pavēlei jāatbilst trim nosacījumiem: a) pavēlei jānāk no priekšnieka, kas uz to pilnvarots, b) tai jābūt ietērtai tam nolūkam noteiktā formā, c) tā nevar saturēt acīmredzamas noziedzības pazīmes.¹⁸

1940. gada 25. novembrī Latvijas PSR Tautas Komisāru Padome pieņēma paziņojumu, ka līdz Vissavienības kodeksa izdošanai, sākot ar 1940. gada 26. novembri, Latvijas teritorijā piemērojams KPFSR Kriminālkodekss.¹⁹

Latvijas KPFSR Kriminālkodeksa 13. pantā tika paredzēti divi kriminālatbildības izslēdzamības apstākļi – nepieciešamā aizstāvēšanās un galējā nepieciešamība. 13. panta pirmajā daļā tika noteikts, ka “sociālās aizsardzības līdzekļi nemaz nav piemērojami personām, kas izdarījušas krimināllikumos paredzētus nodarījumus, ja tiesa atzīst, ka viņas šos nodarījumus izdarījušas kā Padomju varas nepieciešamo aizstāvību pret apdraudējumu vai kā paša aizstāvētāja vai kāda cita personības un tiesību nepieciešamo aizstāvību apdraudējumu un, ja pie tam nav bijusi pielaista nepieciešamās aizstāvības robežu pārkāpšana”

Kriminālkodekss paredzēja, ka nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklis var tikt konstatēts, ja persona nav pārkāpusi nepieciešamās aizstāvēšanās robežas. Nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšana varēja būt divējādi, proti: nesamērība starp aizstāvēšanos un notikušā uzbrukuma

¹⁶ Mīncis P. Krimināltiesību kurss. Vispārīgā daļa ar U. Krastiņa komentāriem. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 89 - 90. lpp.

¹⁷ Turpat. 89. lpp.

¹⁸ Turpat. 90. lpp.

¹⁹ Judins A. Kriminālatbildības izslēdzamības apstākļi. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 54. lpp.

raksturu, kā arī nelaikā izdarīta aizstāvēšanās, respektīvi – aizstāvēšanās pēc uzbrukuma beigām vai pēc atteikšanās no tā, ja šo darbību neprasīja personas aizturēšanas nepieciešamība.²⁰

Autore apskatot un analizējot vēsturisko attīstību Latvijas teritorijā par apstākļiem, kas izslēdz kriminālatbildību, pamana ļoti lielu atšķirību no mūsdienām, jo Livonijas laikā nebija noteiktu normu, kas noteiktu sodu vai pārkāpuma izdarīšanu, kā rezultātā katrs pārkāpums netika analizēts. Ja nav noteiktu normu, tad var secināt, ka daudzas lietas bija balstītas uz paražu tiesībām. Neizvērtējot pārkāpumu, cilvēku varēja sodīt smagāk nekā viņš to bija pelnījis vai otrādi. Ja šobrīd ļoti ir attīstījušās cilvēktiesības, tad agrākos laikos var teikt, ka tādu nebija, jo neviens nepieļautu, ka svešs cilvēks pāraudzina otra bērnu ar pēršanu. Livonijas laikā lielu uzmanību pievērta tad, ja bija izdarīts liels noziegums.

1903. gada 22. martā pieņemtajos Soda likumos būtiski savādāk no mūsdienām ir tas, ka kriminālatbildības izslēdzamības apstākļi, netika nodalīti no faktoriem, kas izslēdz atbildību, noziedzīga nodarījuma sastāva neesamības dēļ. Salīdzinot ar mūsdienām, ja nav noziedzīga nodarījuma sastāva, noziedzīgs nodarījums nepastāv, dēļ šī faktora vien var secināt, ka agrāk netika tika ļoti konkrēti detaļās analizēts noziegums kā tagad.

Apskatot 1933. gada Soda likumu var secināt, ka sāk vairāk analizēt apstākļa, kas izslēdz kriminālatbildību nepieciešamo aizstāvēšanos, lai gan pats šo apstākļu jēdziens nav nekādos normatīvajos aktos minēts, kā piemēram, likumā vai speciālajā literatūrā.

1961. gada 6. janvārī Latvijas PSRS Augstākā Padome apstiprināja Latvijas PSR Kriminālkodeksu, kas stājās spēkā 1961. gada 1. aprīlī. No 1991. gada 22. augusta un līdz spēka zaudēšanai 1999. gada 1. aprīlī Latvijas PSR Kriminālkodekss tika uzskatīts par Latvijas Kriminālkodeksu. Kriminālkodeksa vispārīgā daļā tika paredzēti divi apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību: nepieciešamā aizstāvēšanās (13. pants) un galējā nepieciešamība (14. pants).

Latvijas PSR Kriminālkodeksa 13. pants noteica: “ Nav uzskatāma par noziegumu darbība, kas gan atbilst Krimināllikumā paredzētā nodarījuma pazīmēm, bet izdarīta nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī, tas ir, aizsargājot pret sabiedriski bīstamu apdraudējumu Padomju valsts intereses, sabiedriskās intereses, savas vai citas personas tiesības vai personu tādējādi, ka apdraudētajam tiek nodarīts kaitējums, ja pie tam nav pārkāptas nepieciešamās aizstāvēšanās robežas. Par nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšanu atzīstama acīmredzama aizsardzības nesamērība ar apdraudējuma raksturu un bīstamību.”²¹

Salīdzinot pārstrādātos Rīgas statūtus, kas sastādīti ap 1293. gadu ar 1961. gada 6. janvāra Latvijas PSR Kriminālkodeksu, var secināt, ka ir ļoti attīstījušās tiesību normas par apstākļiem, kas

²⁰ Judins A. Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību. Rīga: SIA Biznesa augstskola Turība, 2006, 52. lpp.

²¹ Dzenītis J., Niedre A. Latvijas PSR Kriminālkodeksa komentāri. Rīga: Avots, 1982, 746. lpp.

izslēdz kriminālatbildību, jo ja Rīgas statūtos bija vispārīgas normas par apstākļiem, kas izslēdz kriminālatbildību tad vairāku gadu garumā šīs normas ir izveidotas noteiktākas.

Autore secina, ka 1903. gada 22. martā pieņemtajos Sodlu likumos bija plašākas tiesību normas par apstākļiem, kas izslēdz kriminālatbildību nekā 1961. gada 6. janvāra Latvijas PSR Kriminālkodeksā, jo šajā Kriminālkodeksā ir tikai divi pantī par apstākļiem, kas izslēdz kriminālatbildību, tie būtu, nepieciešamā aizstāvēšanās (13. pants) un galējā nepieciešamība (14. pants). Šajā likumā nav atrunāta likuma izpilde un dienesta pavēli, bet 1903. gada 22. martā pieņemtajos Sodlu likumos bija šie abi nosacījumi.

Autore, salīdzinot 1940. gada KPFSR Kriminālkodeksu ar 1961. gada Latvijas PSR Kriminālkodeksu, secina, ka 1940. gada Kriminālkodeksā nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšana varēja būt divējāda veida, proti, nesamērība starp aizstāvēšanos un notikušā uzbrukuma raksturu un nelaikā izdarīta aizstāvēšanās, respektīvi – aizstāvēšanās pēc uzbrukuma beigām vai pēc atteikšanās no tā, ja šo darbību neprasīja personas aizturēšanas nepieciešamība. Bet 1961. gada Latvijas PSR Kriminālkodeksā nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšana varēja būt tikai acīmredzama aizsardzības nesamērība ar apdraudējuma raksturu un bīstamību. Vārdam acīmredzama var dot ļoti plašu raksturojumu, tajā nav noteiktu kritēriju.

2. APSTĀKĻU, KAS IZSLĒDZ KRIMINĀLATBILDĪBU BŪTĪBA UN PAZĪMES

Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību, kaut arī šajos apstākļos izdarītās darbības atbilst likumā paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmēm, ir nepieciešamā aizstāvēšanās, aizturēšana, nodarot personai kaitējumu, galējā nepieciešamība, attaisnojams profesionālais risks un noziedzīgas pavēles vai noziedzīga rīkojuma izpildīšana (Krimināllikuma 28. pants).

Lai gan apstākļi, kuri izslēdz kriminālatbildību ir dažādi, tomēr to būtība un pamatpazīmes ir vienādas.

Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību, atšķirībā no citām krimināltiesību normām, kuras nosaka nepieļaujamas un tāpēc aizliegtas rīcības, definē darbību vai bezdarbību loku, kas, kaut arī ārēji tās atbilst noziedzīgam nodarījumam, nav atzīstamas par noziedzīgām. Šīs normas nav vis aizlieguma, bet gan pilnvarojuma normas, jo tās nosaka subjektiem pozitīvā satura tiesības.

Pie kriminālatbildības saucama un sodāma persona, kura ir vainīga noziedzīgā nodarījumā, respektīvi, kura tīši vai aiz neuzmanības izdarījusi Krimināllikumā paredzētu nodarījumu, kuram ir visas noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes. Nosakot kriminālatbildības pamatu, likumdevējs ir paredzējis arī kriminālatbildību izslēdzošos apstākļus, proti, - noteicis situācijas, kad personai nav pienākums atbildēt par tādu rīcību, kam piemīt noziedzīga nodarījuma pazīmes, bet valstij nav tiesību vajāt personu par izdarīto.²²

Autore nepiekrīt A. Judina teiktajam, ka piemīt noziedzīga nodarījuma pazīmes, tās ārēji ir līdzīgas. Jo, ja nav noziedzīga nodarījuma sastāva nav arī noziedzīgs nodarījums. Ārēji šīs darbības ir līdzīgas, bet, ja konkrēti piemītu šīs pazīmes, tad arī šī aizstāvēšanās būtu sodāma.

Analizējot iepriekš rakstīto, jebkurā gadījumā, ņemot vērā arī noziedzīga nodarījuma pazīmes, ir saprotams, ka pat tad, ja persona būs aizstāvējusies, pēc nosacījumiem un tās atbilstības situācijai, var būt gadījumi, kad persona tāpat tiek sodīta, piemēram, pārkāpjot robežas.

P. Mincs pamatoja, ka kādus labumus krimināltiesības īsti apsargā, izriet no noziedzīgo sastāvu uzskaitījuma kriminālkodeksa “sevišķā daļā”. Tamdēļ pozitīvām tiesībām “vispārējā” daļā nav vajadzīga vispārēja formulējuma, lai apzīmētu tiesību apsargājamo labumu būtību, un tās var aprobežoties ar to, ka negatīvā formā nosaka tos gadījumus, kad labums, kas pēc vispārējā noteikuma bauda krimināllikuma apsardzību, šādu apsardzību zaudē un līdz ar to nevar būt par noziedzīga nodarījuma objektu.²³

²² Judins A. Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību. Rīga: SIA Biznesa augstskola Turība, 2006, 11. lpp.

²³ Mincs P. Krimināltiesību kurss. Vispārīgā daļa ar U. Krastiņa komentāriem. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 89. lpp.

S. Pozniševs uzskatīja, kā šie apstākļi izslēdz nodarījuma prettiesiskumu, bet darbības, kas izdarītas, pastāvot šiem faktoriem, “neobjektivizē tādu cilvēka psihes stāvokli, kas apdraudētu ar Krimināllikuma pārkāpšanu”. S. Pozniševs uzsver, ka rīkojoties apstākļos, kas izslēdz prettiesiskumu, persona izpilda Krimināllikuma prasības. Saskaņā ar viņa viedokli prettiesiskumu izslēdz likuma izpilde, obligātās pavēles izpilde, subjektīvo tiesību vai profesionālo pienākumu izpilde, noziedzīga aizturēšana, cietušā piekrišana.²⁴

P. Lejiņš, līdzīgi S. Pozniševam kriminālatbildību izslēdzošo apstākļu dabu saistījis ar prettiesiskuma neesamību.²⁵

S. Miļukovs atzīmē, ka tā nodarījuma pazīmes, kas izdarīts, pastāvot kādam kriminālatbildību izslēdzošajiem apstākļiem, reāli, nevis formāli atbilst noziedzīga nodarījuma pazīmēm.²⁶

Autores prāt, ja reāli kriminālatbildību izslēdzošie apstākļi atbilstu noziedzīga nodarījuma pazīmēm, tad arī šis nodarījums būtu sodāms. Autore uzskata, ka pareizāk būtu teikt, ka ārēji atbilsts noziedzīgam nodarījumam, bet patiesībā tā nemaz nav, jo ja nav noziedzīga nodarījuma sastāva nav arī noziedzīgs nodarījums.

A. Naumovs aizstāv viedokli, ka kriminālatbildību izslēdzošie apstākļi izslēdz ne tikai prettiesiskumu, bet arī citas noziedzīga nodarījuma pazīmes, proti – bīstamību, vainīgumu un sodāmību.²⁷

U. Krastiņš uzsver, ka darbībās, kas ārēji ir līdzīgas kriminālsodāma nodarījuma objektīvās puses pazīmēm un kas ir izdarītas apstākļos, kuri izslēdz kriminālatbildību, nav noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmju, un tātad nav arī Krimināllikuma 1. pantā paredzētā pamata personas saukšanai pie kriminālatbildības.²⁸

T. Oreškina uzskata, ka jebkura darbība, kas izdarīta aizstāvot savas tiesības, kad izpildās kāds no apstākļiem, kas izslēdz kriminālatbildību ir pareiza un, ka persona ir bijusi tiesīga aizstāvēties.²⁹

Autore piekrīt T. Oreškina teiktajam, jo ir saprotams, ka ja persona atrodas kādā no apstākļiem, kas izslēdz kriminālatbildību, stāvoklī, tas dod atļauju personai izmantot sev piešķirtās tiesības.

²⁴ Mincis P. Krimināltiesību kurss. Vispārīgā daļa ar U. Krastiņa komentāriem. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 89. lpp.

²⁵ Turpat. 14. lpp.

²⁶ Judins A. Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību. Rīga: SIA Biznesa augstskola Turība, 2006, 15. lpp.

²⁷ Turpat. 15. lpp.

²⁸ Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 228. lpp.

²⁹ Орешкина Т. ю. Обоснованный риск в системе обстоятельств, исключающих преступность деяния. Уголовное право, 1999, с. 15 - 22.

Apskatot un analizējot vairāku autoru teikto, ir skaidri saskatāms, ka nav izveidojusies viena, konkrēta definīcija par nepieciešamās aizstāvēšanās būtību. Nevar teikt, ka autoriem nebūtu līdzīgu viedokļi. Dažiem ir līdzīgs viedoklis par to, ka nepieciešamā aizstāvēšanās nav prettiesiska. S. Pozniševs uzsver, ka rīkojoties apstākļos, kas izslēdz prettiesiskumu, persona izpilda Krimināllikuma prasības, bet, izpildot šīs prasības personai ir jāņem vērā, ka viņa nevar pārkāpt aizstāvēšanās robežas. No vienas puses mums ir tiesības un pienākumi, bet no otras puses mums ir jāizvērtē sava rīcība, lai tā nekļūtu prettiesiska. Ir laiki, kad par to atbildēja sabiedrība, bet citos laikos, ka tās ir tiesības no dzimšanas. Tādēļ, autore prāt, mūsdienās cilvēkiem grūt paust vienādus viedokļus. Ir pietiekami daudz, dažādu situāciju, kas ir saistītas ar nepieciešamo aizstāvēšanos, tādēļ katrai situācijai tiek pieiets ļoti individuāli. Apskatot arī dažādus interneta portālus (piemēram, tvnet.lv), kur ir ievietotas jaunākās ziņas par notiekošo, kas, piemēram, skar kriminālo nozari, daudzām personām jau ir savi viedokļi par notiekošo un ne vienmēr tie būtu pozitīvi. Drīzāk, ja kāds ir pārkāpis kādas robežas, pat neanalizējot detaļas, cilvēki vēlas, lai būtu piespriests smagākais sods.

Autore uzskata, ka likumdevējs ir pareizi darījis, paredzot Krimināllikumā vietu kriminālatbildību izslēdzošiem apstākļiem, jo, videi attīstoties gan sociāli gan politiski, aug arī dažāda veida noziedzīgi nodarījumi, ar dažādām sarežģītības pakāpēm, lai nonāktu pie pareizā risinājuma kādu sodot par noziedzīgu nodarījumu. Tādēļ, lai, risinot lietu, zinātu kādi apstākļi ir bijuši, ir nepieciešams zināt pamatpazīmes, lai to atrisinātu.

Ir obligāti konstatējamas četras apstākļu, kas izslēdz kriminālatbildību pamatpazīmes:

- 1) personas rīcība ārēji atbilst noziedzīgam nodarījumam;
- 2) situāciju raksturo interešu kolīzija;
- 3) persona rīkojas nolūkā sasniegt sociāli derīgu mērķi;
- 4) persona rīkojas ekstremālā situācijā.³⁰

Šīs pamatpazīmes ir ļoti svarīgas, jo ārēji tās atbilst saukšanai pie kriminālatbildības. Šīs pazīmes ir veidotas, jo sabiedrība pieļauj uzskatu, ka tās ir svarīgas, lai ievērotu.

Pamatpazīmes ir galvenās, tomēr, pastāv arī kopējās pazīmes ar pārējiem apstākļiem, kas izslēdz kriminālatbildību, un tās būtu:

- 1) visos gadījumos ir saskatāma personas darbības līdzība ar kāda Krimināllikumā paredzētā noziedzīga nodarījuma sastāva objektīvas puses pazīmes;
- 2) šādos apstākļos darbības nav prettiesiskas;
- 3) darbības ir vērstas uz sociāli derīga mērķa sasniegšanu;
- 4) kaitīgums, kas tiek nodarīts, ir attaisnojams;

³⁰ Judins A. Kriminālatbildības izslēdzamības apstākļi. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 31. lpp.

- 5) personas subjektīvā attieksme pret šīm darbībām un kaitīgajām sekām nav noziedzīga;
- 6) persona ir ievērojusi Krimināllikumā paredzētos nosacījumus, kas nepieciešami, lai viņas darbības varētu atzīt pat tādām, kas izslēdz kriminālatbildību.³¹

Rīcības, kas īstenotas apstākļos, kuri izslēdz kriminālatbildību, pēc ārējām pazīmēm pilnīgi atbilst noziedzīgiem nodarījumiem. Taču, tās ir vērtīgas no sabiedrības viedokļa, atbilst kopuma interesēm un tāpēc ir pieļaujamas. Atzīdams šādas rīcības nozīmīgumu, likumdevējs nosaka vispārīgo noteikumu izņēmumus, proti – izslēdz personas atbildību par rīcību, kas pēc ārējām pazīmēm ir noziedzīga un sodāma.³²

Autore kā piemēru min Latvijas Republikas Augstākās tiesas spriedumu, lietā SKK – 503/2009 Nr. 11180118904, kur var izanalizēt, ka persona nav atradusies nepieciešamas aizstāvēšanās stāvoklī, jo nav iepriekš minēto pazīmju, tādēļ apsūdzētais nevar pamatoties uz Krimināllikuma 29. pantu. Pēc lietas materiāliem ir redzams, ka 2004. gada 26. jūnijā laika posmā no pulksten 19.00 līdz pulksten 19.48 M. B., būdams alkohola ietekmē, atrodoties Daugavpilī, [...] ielā, mājas Nr. 4 kāpņu telpā starp ceturto un piekto stāvu, strīda laikā ar A. K., naidīgu attiecību dēļ, tīši ar kāju iesitis A. K. vēdera apvidū. No nodarītā sitiena A. K. atsities ar krūšu kurvī pret dzelzs atkritumu vadu un nokritis uz kāpņu telpas betona grīdas. Pēc smagajiem miesas bojājumiem iestājās A. K. nāve.

Autore secina, ka M. B. nevarēja pamatoties uz Krimināllikuma 29. pantu, jo lietas materiālos ir teikts, ka M. B. pats bija uzsācis strīdu, kur dusmu uzplūdumā arī bija iesitis A. K. un nodarījis viņam vairākus miesas bojājumus. M. B. vēlējās, lai viņa viņa darbību pārkvalificētu uz Krimināllikuma 128. pantu, jo A. K. arī bija nodarījis miesas bojājumus M. B., tikai lietas materiālos tas nav ņemts vērā. Autore uzskata, lai M. B. vispār atrastos nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī A. K. pirmajam vajadzēja uzbrukt, jo pēc lietas materiāliem ir skaidri redzams, ka M. B. pirmais uzsāka kautiņu, tas liecina par to A. K. bija tas, kurš atradās nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī un ja viņš būtu aizstāvējies pārkāpjot nepieciešamās robežas, tad viņu varētu sodīt pēc Krimināllikuma 128. panta. Lai atrastos nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī ir jābūt uzbrukuma draudiem, tiem jābūt īstiem, kā arī ļoti atkarīgi no laika, kad tas bija izdarīts. Nodarītajam kaitējumam ir jābūt attaisnojam, bet šajā lietā izdarītā darbība nav attaisnojama.

Autore uzskata, ka tiesa pareizi ir darījusi, uzskatot, ka M. B. ir vainīgs un noraidot viņa prasību.

³¹ Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 228. lpp.

³² Judins A. Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību. Rīga: SIA Biznesa augstskola Turība, 2006, 18. lpp.

Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību, var būt konstatēti, ja persona rīkojas, apzinādamās pastāvošo interešu kolīziju – situāciju, kad saduras divas vai vairākas svarīgas intereses, ja, turklāt viņai nav bijušas iespējas vienlaikus nodrošināt to aizsardzību vai ievērošanu. Rīkodamās apstākļos, kas izslēdz kriminālatbildību, persona vienmēr pieliek pūles, lai saglabātu vienu interesi, vienlaikus upurējot vai pakļaujot riskam citu interesi.³³

Autore uzskata, ka, pastāvot interešu kolīzijai, ir jāizvērtē, kura interese būtu svarīgāka, lai to aizsargātu. Tās varētu iedalīt primārajās un sekundārajās interesēs, un ja būtu šāds iedalījums, tad varētu arī izvērtēt, vai sekundāro interešu glābšana ir nepieciešama, kuru laikā ir nodarīt stiprāks kaitējums uzbrucējam.

Interesu kolīzija ir ikviena kriminālatbildību izslēdzošā apstākļa obligāta objektīvā pazīme. Bez tam apstākļus, kas izslēdz kriminālatbildību, raksturo kopējā subjektīvā pazīme – mērķis, kā dēļ persona veic noziedzīgam nodarījumam ārēji līdzīgu rīcību.

Rīkodamās apstākļos, kas izslēdz kriminālatbildību, persona apzinās, ka nodara vai arī var nodarīt kaitējumu svarīgām ar Krimināllikuma aizsargātām interesēm un, tomēr veic konkrētu darbību, lai sasniegtu sociāli derīgu rezultātu. Faktiski vienas intereses upurēšana, tieši nodarot tai kaitējumu vai to pieļaujot, ir attaisnojama, ja tā notiek, lai aizsargātu svarīgāko interesei. Personas motivācija – vēlme sasniegt pozitīvi vērtējamo rezultātu, aizsargāt svarīgās intereses no kaitējuma nodarīšanas, ir nepieciešams priekšnosacījums, lai būtu iespējams izslēgt kriminālatbildību par izdarīto darbību.³⁴

Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību, tiek konstatēti ekstremālās situācijās, kad persona spiesta ātri risināt sarežģītas dilemmas. Personai bieži vien nav laika vispusīgai situācijas izvērtēšanai – tās analīzei un lēmuma pieņemšanai parasti jānotiek ļoti īsā laika periodā. Situācijās ārkārtīgums ir acīmredzams, ja persona veic darbību nepieciešamās aizstāvēšanās, galējās nepieciešamības stāvoklī vai nodara kaitējumu citai personai, to aizturēdama. Tomēr arī tajos gadījumos, kad ir zināms laiks un persona var apdomāt savu turpmāko uzvedību un sagatavoties kaitējuma radīšanai, psiholoģiski diezgan grūti pieņemt lēmumu un tīši upurēt konkrēto interesi citas vērtības labā.³⁵

Pēc autores viedokļa, šī pazīme ir ļoti izšķiroša, jo var gadīties situācija, ka īsā laikā periodā persona nevar izvērtēt aizstāvēšanās pareizumu un var izdarīt lielāku kaitējumu nekā persona, kura gribējusi aizskart cietušo. Bailes vai fizisks aizskārums var radīt lielas dusmas un emocionālu pieplūdumu, kuru laikā nav iespējams sevi kontrolēt, tā rezultātā pārkāpj aizstāvēšanās robežas.

³³ Judins A. Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību. Rīga: SIA Biznesa augstskola Turība, 2006, 21. lpp.

³⁴ Turpat. 21. lpp.

³⁵ Turpat. 22. lpp.

Autore secina, ka par apstākļu, kas izslēdz kriminālatbildību būtību ir dažādi viedokļi, kāda tā ir. Lai lietas vienmēr tiktu risinātas atbilstoši un pareizi, būtu jābūt vienotam viedoklim par konkrēto mērķi. Patreiz viedokļu dažādības dēļ arī rodas dažādas interpretācijas nepieciešamajai aizstāvībai. Autore uzskata, ka Krimināllikumā noteiktās normas par apstākļiem, kas izslēdz kriminālatbildību ir pārāk vispārīgas, tās dod ļoti šauru priekšstatu jebkurai persona, atstājot personai plašu redzesloku, kā risināt dažādas situācijas. Lai gan likumdevējam būtu grūti aprakstīt likumā dažādas situācijas, tas rod personām nesaprašanu kā pareizi rīkoties un cik tālu viņa darbība neapdraud citu personu. Kā piemēru, var minēt robežu pārkāpšanu, likumā netiek analizēta šī robeža, lai persona saprastu cik tālu tā var aizstāvēties, lai nepārkāptu to. Personai būtu papildus jāizglītojas, lai zinātu savas rīcības sekas.

Autores priekšlikums būtu izglītot personas, padziļinātāk, lai tās nepārkāptu robežas, piemēram, izskaidrot, kurā situācijas momentā sākas nesamērība, kā tā izpaužas. Jo tai ir būtiska nozīme, bet, diemžēl, likumā tā nav skaidrota padziļinātāk.

Autore secina arī to, ka ļoti būtiski ir norādīt, ka darbības, kuras ir līdzīgas kriminālsodāma objektīvās puses pazīmēm ir tikai ārēji līdzīgas. Priekšlikums būtu patreizējā Krimināllikuma 28. pantā veikt korekcijas un uzsvērt, ka izdarītās darbības ārēji atbilst šajā likumā paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmēm. Krimināllikuma 28. pants varētu būt šāds: Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību, kuru darbības ārēji atbilst šajā likumā paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmēm, ir nepieciešamā aizstāvēšanās, aizturēšana, nodarot personai kaitējumu, galējā nepieciešamība, attaisnojams profesionālais risks un noziedzīgas pavēles vai noziedzīga rīkojuma izpildīšana.

3. NEPIECIEŠAMĀS AIZSTĀVĒŠANĀS JĒDZIENS UN BŪTĪBA

Nepieciešamā aizstāvēšanā ir darbība, kas izdarīta, aizsargājot valsts vai sabiedrības intereses, savas vai citas personas tiesības, kā arī personu pret uzbrukumu vai uzbrukuma draudiem tādā veidā, ka uzbrucējam tiek radīts kaitējums. Kriminālatbildība par šo darbību iestājas, ja pārkāptas nepieciešamās aizstāvēšanās robežas (Krimināllikuma 29.pants).

Autore ar iepriekšminēto Krimināllikuma 29. pantu saprot, ka ikvienai personai ir jāpastāv tiesībām uz neatkarīgu, drošu un fiziski neaizskartu dzīvi, kurā nebūtu jāpielieto fizisks spēks, lai izpildītos iepriekš minētais, bet saprotot to, ka valsts nespēj aizsargāt individu katrā situācijā, viņam ir tiesības pašam sevi un arī citus aizsargāt un ja ir iespējams novērst draudus, aizsargājot valsts vai citu personu sabiedriskās intereses.

Personas rīcība konkrētā situācijā, kas vērsta uz kaitējuma radīšanu uzbrucējam aizstāvoties, ārēji neatšķiras no noziedzīga nodarījuma, sakarā ar ko pati par sevi tā nevar izslēgt atbildību par izdarīto. Pielietojot spēku situācijā, kad personai ir tieši jāaizstāvas, tā ir likumīga darbība, kura izslēdz atbildību par izdarīto.

Nepieciešamā aizstāvēšanā kā apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību ir, viena no garantijām, kura nodrošina personai iespēju realizēt savas tiesības sevī vai citu aizstāvēšanai.³⁶

Persona var atsaukties uz pamatojumu par paš aizsardzību, kad izdara kādu noziedzīgu nodarījumu vai, lai novērstu vai izbeigtu noziedzīgu nodarījumu pats vai ko izdarījusi cita persona. Paš aizsardzība ir likumīga, ja tā atbilst šādām prasībām: 1) paš aizsardzības darbība tiek pieņemta, atbildot uz draudošu vai notikušu nelikumīgu uzbrukumu pašam vai citai personai, 2) nav cita veida, kā novērst vai apturēt nodarījumu, 3) nav prettiesiskas rīcības no personas puses, ja tā darbojas sevī aizstāvībai, 4) paš aizsardzības rīcība ir samērīga ar nodarījumu, uz kuru persona reaģē.³⁷

Autore piekrīt A. Cassese izteiktajām pazīmēm, kurām būtu jāizpildās, lai darbība tiktu uzskatīta par aizstāvēšanos. Arī Latvijas normatīvajos aktos ir ļoti līdzīgi formulēti nosacījumi, kuriem būtu jāizpildās, lai nepieciešamā aizstāvēšanā būtu likumīga. Latvijā, lai aizstāvēšanā būtu likumīga, tā ir pieļaujama, lai aizsargātu likumā norādītās intereses un tiesības, aizstāvēšanā ir pieļaujama, radot kaitējumu tikai uzbrucējam un netiek pārkāptas nepieciešamās aizstāvēšanās robežas, kuras tāpat, kā A. Cassese izteiktajās pazīmēs ir saistītas ar samērību.

³⁶ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski – praktiskais komentārs, 1. vispārīgā nodaļa, Rīga: „AFS”, 2003, 104. lpp.

³⁷ Cassese A. International criminal law. Oxford: Oxford University press, 2003, 222 p.

A. Judins arī norāda, ka kriminālatbildību izslēdz nevis personas darbība, bet situācija, respektīvi - ārējie apstākļi, kuros cilvēks ir spiests piemērot spēku nolūkā aizstāvēt nozīmīgu interesi.³⁸

A. Niedre šim viedoklim nepievienojas, jo, protams, ka situācijai, kurā notiek uzbrukums vai pastāv uzbrukuma draudi, te ir izšķiroša nozīme, un tas ir atspoguļots likumā, taču aizstāvēšanās pati ar sevi var būt tikai darbība, jo kriminālatbildība tiek izslēgta par nodarījumu (šajā gadījumā - darbību), kas atbilst Krimināllikumā paredzētā noziedzīgā nodarījuma pazīmēm.³⁹

Autore piekrīt A. Niedres teiktajam. Autore uzskata, ka ir svarīgi norādīt, ka kriminālatbildību izslēdz personas darbība, bet ir svarīgi zināt, ka tā ir ļoti atkarīga no konkrētās situācijas, jo tieši konkrētās situācijas apstākļi ļauj analizēt konkrēti notikušo darbību.

Bet nevar piekrist A. Judina teiktajam, ka tā ir tikai situācija, jo, lai šī situācija veidotos ir jābūt darbībai, kura tiek vērsta pret kādu personu.

Profesors P. Mincs savā grāmatā uzsver, ka tiesības pastāv, mūžīgi cīnoties par savu esamību, viņš uzskata, ka tas ir pienākums. Viņš uzskata, ka nedrīkst pielaist, ka otrs izdara pārestību.⁴⁰

M. Blūma, komentējot Latvijas PSR kriminālkodeksa 13. pantu, īpaši pasvītrojusi, ka „šī darbība vērsta uz kolektīvo vai individuālo interešu aizsardzību, uz noziegumu novēršanu un tiesiskās kārtības nostiprināšanu”.⁴¹

Autore uzskata, ka mūsdienās nepieciešamajā aizstāvēšanās nav īpaši uzsvērtā tiesiskās kārtības nostiprināšana. Tā bija vairāk uzsvērtā, kad Latvijas bija Padomju valsts.

Padomju valstī sabiedriski bīstamo apdraudējumu tieša atvairīšana, to novēršana ar pretuzbrukumu ir viena no svarīgām un aktīvām pilsoņu piedalīšanos formām cīņā pret noziedzību.⁴²

Mūsdienās netiek uzsvērts, ka būtu jāveic pretuzbrukums, tieši otrādi, mūsdienās tiek uzsvērts, ka nepieciešams analizēt, vai ir nepieciešama aizstāvēšanās, ka varbūt bez tās var iztikt, tā, lai nebūtu jāpielieto fizisks spēks.

J. Dzenītis raksta, ka nepieciešamā aizstāvēšanās ir tad, kad uzbrucējam tiek nodarīts kaitējums, bet ja tā nav, tad nav arī nepieciešamā aizstāvēšanās nosacījumi.⁴³

³⁸ Judins A., Kriminālatbildības izslēdzamības apstākļi. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 57.lpp.

³⁹ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības vispārīgā daļa trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 302. lpp.

⁴⁰ Mincs P. Krimināltiesību kurss. Vispārīgā daļa ar U. Krastiņa komentāriem. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 95. lpp.

⁴¹ Dzenītis J., Niedre A. Latvijas PSR Kriminālkodeksa komentāri. Rīga: Avots, 1982, 64. lpp.

⁴² Turpat. 64. lpp.

⁴³ Dzenītis J. Proti aizstāvēt sevi un citus. Rīga: Avots, 1980, 27. lpp.

A. Boiko, piemēram, nepieciešamo aizstāvēšanos dēvē par aizsardzības līdzekļiem, J.Tkačevskis - par tiesisko aizsardzību, bet V.Tkačenko - par sabiedriski derīgu darbību.⁴⁴

Apskatot šos viedokļus, tie ir dažādi, jo, piemēram, A. Judins uzskata, ka nepieciešamā aizstāvēšanās ir situācija, bet A. Niedre uzskata, ka tā ir darbība. Viedokļi ir dažādi, jo pati nepieciešamā aizstāvēšanās pēc būtības ir nepieciešams apstāklis, bet jautājums ir vai tā tiešām ir bijusi nepieciešama konkrētajā situācijā. A. Boiko nepieciešamo aizstāvēšanos dēvē par aizsardzības līdzekļiem, kas pilnībā atšķiras no A. Judina viedokļa par situāciju un A. Niedres noteiktās darbības. Valsts aizsargā jebkuras personas intereses, tādēļ jebkurai darbībai ir jābūt samērīgai. Pat tad, ja ir izdarīta prettiesiska darbība, valsts kaut kādā mērā aizstāv arī uzbrucēja intereses. Tādēļ, varbūt tieši Latvijā uzskata, ka robežu pārkāpšana ir sodāma. Jāpiekrīt ir gan A. Judina teiktajam, gan arī A. Niedres teiktajam, jo nepieciešamā aizstāvēšanās ir darbība, kuras laikā rodas situācija, kad cilvēks ir spiests piemērot spēku nolūkā aizstāvēt nozīmīgu interesi.

A.Taras norāda – nedrīkst prasīt, lai persona katrā gadījumā pretotos uzbrucējam, jo daudzos gadījumos tas var novest pie smagām sekām. Pretestība vienu uzbrucēju apstādina, bet savukārt cits uzbrucējs sāk rīkoties daudz agresīvāk un bīstamāk. Likumdevēja prasība par obligātu aizstāvēšanos nebūtu attaisnojama vairāku iemeslu dēļ. Vienlaikus arī ne katra persona var vērsties pret uzbrucēju savu fizisko vai psiholoģisko īpašību dēļ.⁴⁵

A. Taras viedoklis ir ļoti atšķirīgs no M. Blūma viedokļa, kurš tieši otrādi uzsver, ka ir jāpielieto fizisks spēks, lai aizstāvētu nepieciešamās intereses.

Personai, kad tā atrodas nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī, nav obligāti jāatvairā uzbrukums, vai jānodara pāri uzbrucējam. Viņai ir tiesības un viņa var rīkoties aktīvi pret uzbrukumu, bet personai ir tiesības arī izmantot savādākus veidus, lai izvairītos no apdraudējuma, tas ir, persona var aizbēgt vai paslēpties no uzbrucēja. Ja persona nebūs izmantojusi savas tiesības aizstāvēties, tad tas tikai nozīmēs, ka viņa ir atradusi citu veidu kā tikt galā ar uzbrukumu.

Analizējot iepriekšējo informāciju par nepieciešamo aizstāvēšanos, nepārkāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās robežas, autore ir apskatījusi lietu SKK –704/2006 Krimināllieta 13130000505, kurā apskatot lietas apstākļus:

Saskaņā ar U. B. sūdzībā izteikto apsūdzību, 2005. gada 8.maija naktī Valmierā pie „Multikluba”, skaidrojot savstarpējās attiecības, J. H. vairākas reizes ar roku tīši iesitis U. B. un pēc tam tīši iespēris ar kāju pa seju, nodarot vieglus miesas bojājumus ar īslaicīgu veselības traucējumu. Iztiesājot šo lietu 2006. gada 27. februārī, Valmieras rajona tiesa taisījusi attaisnojošu spriedumu, pamatojoties uz atzinumu, ka J. H. atradies nepieciešamās

⁴⁴ Judins A., Kriminālatbildības izslēdzamības apstākļi. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 57. lpp.

⁴⁵ Taras A. E. Боевая машина: Руководство по самозащите. Москва: [b.i.] 2000, с. 18.

aizstāvības stāvoklī, kad sītis un spēris U. B., kurš pirmais uzbrucis apsūdzētajam, uzsākot vardarbīgas darbības savstarpējā konflikta laikā. Pirmās instances tiesa arī secinājusi, ka nav pamata izvērtēt faktu, vai J. H. ir pārkāpis nepieciešamās aizstāvēšanas robežas.

Autore, balstoties uz spriedumā minētajiem faktiem, piekrīt tiesas attaisnojošajam viedoklim. Jo, pamatojoties uz nepieciešamās aizstāvēšanās būtību, šeit izpildās pamats kādēļ J. H. bija tiesības aizstāvēties. J. H. aizstāvēja savas intereses, kas izpaudās kā nepieciešamā aizstāvēšanās. Aizstāvēšanās laikā netika pārkāptas robežas un uzbrukuma atvairīšana bija samērīga. U. B. tika nodarīti viegli miesas bojājumi, par kuriem nedraud kriminālatbildība. Tas varētu būt kā priekšlikums, ka būtu nepieciešamas mazākas sankcijas.

Nepieciešamās aizstāvēšanās situācijas laikā ir jāņem vērā divi aspekti. Viens no tiem ir pati aizstāvēšanās, bet otra lieta ir nepieciešamība pēc tā. Ar nepieciešamību ir jāsaprot tas, ka tas ir nepieciešamas, lai atvairītu uzbrukumu, un lai tas vairs neatkārtotos. Persona nedrīkst radīt kaitējumu, kas nav nepieciešams aizstāvēšanai. Cilvēkiem bieži ir problēma saskatīt, kur beidzās mērs aizstāvēšanai, personai ir jāizvērtē un jāsaprot, kurā brīdī aizstāvēšanās beidzas un, ka uzbrukums vairs neatkārtosies. Personai nav tiesības turpināt aizstāvēšanos, ja situācija liek manīt, ka uzbrukums ir atvairīt. Jo tajā brīdī beidzas aizstāvēšanās tiesības un likums to viņu vairs neaizstāv.

Tās personas darbības, kura aizstāvas un nodara kaitējumu apdraudētajam, nevar uzskatīt par izdarītām nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī, ja kaitējums nodarīts pēc tam, kad apdraudējums bijis pabeigts un ir zudusi jebkāda vajadzība piemērot aizsardzības līdzekļus. Ja persona bez jebkāda pamata iedomājusies, ka notiek uzbrukums, jo cietušā rīcība un konkrētie notikuma apstākļi nav devuši tam iemesla, šī persona par tīši radīto kaitējumu atbild uz vispārējiem pamatiem.⁴⁶

Autore ir apskatījusi materiālus, kur ir nosacījumi, kam pievērš uzmanību Ņujorka.

Persona var izmantot fizisku spēku, citas personas aizstāvēšanai vai paš aizsardzībai. Persona var izmantot nāvīgu fizisku spēku vai nu paš aizsardzības vai aizstāvēšanai trešajām personām. Ņujorkā attaisno fizisku spēku, lai aizstāvētu sevi un citas personas. Parasti ir tā, ka aizsardzību izmanto proporcionāli uzbrukumam. Var izmantot ne vairāk spēka, nekā tas ir pamatoti nepieciešamajai aizsardzībai. Lai pamatotu nepieciešamo aizstāvēšanos izmantojot nāvīgu spēku, likums attiecas tikai uz gadījumiem, kad persona, kura ir uzbrukusi lietojusi tādu spēku, kur bijis acīmredzams risks nāvei vai lieliem miesas bojājumu nodarīšanai. Pirmkārt, persona, kas lieto spēku, nedrīkst būt sākotnējais. Otrkārt, draudot fizisks spēks ir

⁴⁶ Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmums. Lietā Nr. SKK-134, 2010.gada 10. martā. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/index.php?menu=auth&id=212143> [apskatīts 09. 04. 2014.]

nenovēršama. Treškārt, personai ir jābūt pamatam iemeslam domāt, ka vajadzība pēc fiziska spēka, ir pamatoti ar apstākļiem.⁴⁷

Autore secina, ka šajos nosacījumos tiek izdalīti divi svarīgi faktori, pirmkārt aizstāvēšanās, kas ir samērīga un aizstāvēšanās, kuras laikā uzbrucējs var nomirt. Latvijas tiesību normās, aizstāvēšanās, kuras laikā var izraisīt nāvi ir pielīdzināma robežu pārkāpšanai. Autore uzskata, ka būtu pareizi Latvijas tiesību normās norādīt, ka ja uzbrukums ir bijis acīmredzami risks saistībā ar nāvi, ka tad robežu pārkāpšana būtu pieļaujama.

Priekšlikums būtu Krimināllikuma 29. panta otro daļu papildināt ar teikumu, ka robežu pārkāpšana ir pieļaujama, ja uzbrucēja radītie draudi var radīt acīmredzamu risku nāvei vai lieliem miesas bojājumiem.

⁴⁷ Justifications Pieejams: http://www.sagepub.com/lippmancc12e/study/supplements/Illinois/IL_08.pdf
[apskatīts 08. 05. 2014.]

4. NEPIECIEŠAMĀS AIZSTĀVĒŠANĀS TIESĪGUMA NOSACĪJUMI

4.1. Uzbrukuma nelikumīgums

Starp vairākiem autoriem, kā piemēram A. Judinu, A. Niedri un U. Krastiņu, ir dažādi uzskati, kā pareizāk būtu raksturot un noformulēt uzbrukuma nelikumīgumu.

A. Niedre apgalvo, ka apdraudējumam jābūt nelikumīgam.⁴⁸ Bet viņu apstrīd A. Judins, kurš norāda, ka „pareizāk būtu norādīt, ka uzbrukums ir prettiesisks.”⁴⁹ A. Niedre piekrīt šim atzinumam, tomēr tajā izdarāmi daži precizējumi. Apdraudējums, pret kuru personai ir tiesības aizstāvēties, vienmēr ir nelikumīgs, kas tiek īpaši uzsvērts arī tiesu praksē.⁵⁰

A. Judins uzskata, ka apdraudējums ir nelikumīgs, ja aizliegts ar pozitīvām tiesībām, turpretim prettiesiskums norāda uzvedības neatbilstību tiesību prasībām. Atsevišķi prettiesiskās rīcības objektīvo vai subjektīvo iemeslu dēļ likumdevējs konkrētā laikā var neuzskatīt par nelikumīgām.⁵¹

A. Judins ir pareizi teicis, ka ja personai ir jāaizstāvas, tad uzbrukuma draudi, kas pret viņu vērsti ir prettiesiski, bet, lai šie draudi būtu prettiesiski, šīm darbībām jābūt uzskaitītām likumā, kuras rada nelikumīgo darbību sankcijas.

U. Krastiņš uzskata, ka apdraudējumam jābūt kaitīgam. Ar kaitīgu apdraudējumu saprot uzbrukumu personai, kura aizsargā savas vai citas personas likumīgas intereses un šis uzbrukums izpaužas prettiesiskā darbībā, kas Krimināllikuma sevišķajā daļā paredzēta kā kriminālsodāma.⁵²

Autore piekrīt A. Niedres teiktajam, ka uzbrukumam jābūt nelikumīgam, lai būtu saprotams, ka šāda darbība nav atļauta. Tiesu praksē vienmēr pamatojas uz likumu, kura ietvaros persona ir atbildīga par savu rīcību. Likums ir tas, kurš ir jāievēro, bet ja tas netiek ievērots tad darbības ir nelikumīgas.

Personas darbība ir noziedzīga, ja tā ir prettiesiska, kaitīga noteiktām ar likumu aizsargātām interesēm, ja personas subjektīvā attieksme pret darbību un kaitīgajām sekām izpaužas nodoma vai neuzmanības formā un darbība ir sodāma, tas ir, Krimināllikuma sevišķās daļas panta vai panta daļas sankcijā par šo darbību paredzēts kriminālsods.⁵³

⁴⁸ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības vispārīgā daļa trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 304. lpp.

⁴⁹ Judins A. Kriminālatbildības izslēdzamības apstākļi. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 67. lpp.

⁵⁰ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības vispārīgā daļa trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 304. lpp.

⁵¹ Judins A. Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību. Rīga: SIA Biznesa augstskola Turība, 2006, 68. lpp.

⁵² Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 226. lpp.

⁵³ Turpat. 233. lpp.

Atbilstoši Krimināllikuma 29. pantam nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī atrodas persona, kas atvairā uzbrukumu vai tā draudus. Uzbrukums ir ātra, strauja vardarbīga agresīva un naidīga rīcība, kas tiek veikta nolūkā nodarīt kādai personai vai sabiedrībai zaudējumus, iznīcinot vērtības, nodarot kaitējumu cilvēka dzīvībai, veselībai, brīvībai vai neaizskaramībai. Uzbrukuma esamību neietekmē konkrētās agresīvās rīcības realizācijas formas. Bieži uzbrukums notiek, lietojot fizisku spēku, ieročus vai speciālus līdzekļus. Par uzbrukumu atzīstama arī rīcība, kad persona ar nolūku nodarīt kaitējumu aizsargātām interesēm izmanto bīstamus dzīvniekus, piemēram, speciāli apmācītus suņus. Nepieciešamās aizstāvēšanās stāvokli var radīt ikviens vardarbīgs uzbrukums, kas apdraud kādu Krimināllikumā aizsargātu interesi.

Personai ir tiesības aizstāvēties un aizstāvēt svarīgās intereses, ja uzbrukums ir prettiesisks. Nepieciešamās aizstāvēšanās stāvokli rada rīcība, kas neatbilst tiesību prasībām un personas subjektīvām tiesībām.⁵⁴

Autore uzskata, ka jebkurā situācijā, kad persona ir tiesīga aizstāvēties, nozīmē to, ka darbība, kas vērsta pret viņu ir nelikumīga. Jāpiekrīt, ka pastāv daudz dažādu veidu kā izpaužas nelikumīgas darbības, jo tas ir arī atkarīgs no situācijas, kura norisinās konkrētā vietā.

Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnumā 1995. gada 29 maijā lēmumā Nr. 3, ar nelikumīgu darbību, pret kuru pieļaujama aizstāvēšanās, jāsaprot “darbība, kas paredzēta Latvijas KK (Kriminālkodeksa) Sevišķajā daļā, neatkarīgi no tā, vai persona, kas šo darbību izdarījusi, tiek saukta pie kriminālatbildības vai atbrīvota no tās”.⁵⁵

Šajā Augstākās tiesas plēnuma lēmumā ir uzsvērts, ka galvenais pamats visam ir darbība, kura ir nelikumīga. Šī darbība noved pie situācijas, kuras laikā personai ir jāaizstāvas. Jāņem vērā arī situācijas, kad darbību, kura ir nelikumīga, ir veikusi mazgadīga vai nepieskaitāma persona. Bet autore, izsecinot no Augstākās tiesas plēnuma, saprot, ka tam nav starpība, vai šī persona ir vai nav pieskaitāma vai mazgadīga, jo jebkurā gadījumā tā ir darbība, kuru vēlāk analizēs un skatīsies vai persona ir saucama pie kriminālatbildības vai tomēr tiks atbrīvota no tās.

J. Herings, apskatot nepieciešamo aizstāvēšanos Anglijas tiesībās, liek uzvaru, ka uzbrukumam vai uzbrukuma draudiem, no kuriem aizstāvas persona, jābūt netaisnīgiem.⁵⁶

Autore uzskata, ka ir liela atšķirība, vai uzbrukums ir netaisnīgs, vai pretlikumīgs, jo netaisnīga rīcība ne vienmēr tiek sodīta, bet pretlikumīga uzreiz nozīmē, ka tā tiek sodīta pēc

⁵⁴ Judins A. Kriminālatbildības izslēdzamības apstākļi. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 67. lpp.

⁵⁵ Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnuma lēmuma krājums. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 2000, 63. lpp.

⁵⁶ Herring, J. Criminal Law. Text, case and materials. Oxford: Oxford University press, 2004, 937 p.

Krimināllikuma tiesību normām. Netaisnīga darbība nav likumā atrunāta darbība, kurai būtu noteiktas sankcijas par pārkāpumu. Tas, ka kāda darbība tiek uzskatīta par netaisnīgu, nenozīmē, ka to var vienmēr sodīt, tādēļ pareizāk būtu minēt terminu “nelikumīgs”.

Kā piemēru autore piemin Latvijas Republikas Augstākās tiesas spriedumu Krimināllietā Nr. 11400086911, SKK –19/2013, kurā pēc lietas materiāliem ir teikts, ka 2011. gada 30. septembrī ap pulksten 00.10 A. A., būdams alkohola ietekmē, Vecpiebalgas novada, dusmās tīši ar ceļgalu ne mazāk kā divas reizes iesita Ģ. P. pa seju, kā rezultātā tīši nodarīja vidēja smaguma miesas bojājumus - apakšžokļa lūzumu kreisās puses leņķa rajonā, kas pēc sava rakstura pieskaitāmi pie vidēja smaguma miesas bojājumiem, kas izraisa ilgstošus veselības traucējumu uz laiku virs 21 dienas.

No minētā ieskata šajā situācijā, autore ļoti pārliecinoši saprot, ka ir notikusi nelikumīga darbība, kuru ir inscenējis A. A. Šis uzbrukums ir bijis nelikumīgs, jo ir aizskāris Ģ. P. likumīgās intereses. A. A. pielietoja vardarbīgu agresiju, kura skāra arī Ģ. P. veselību, viņš pielietoja fizisku spēku, tīši ar ceļgalu ne mazāk kā divas reizes iesitot Ģ. P. pa seju.

Autore kā piemēru min arī Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesas spriedumu 2013. gada 11. aprīļa Krimināllietā Nr. 11096192412, kur lietas materiālos ir minēts, ka 2012. gada 14. augustā ap pulksten 08:00, L. L. atradās dzīvoklī [...], kur tajā brīdī atradās viņas māsa A. L. Starp viņām bija izcēlies strīds, kas bija saistīts ar dzīvokli un tā maksājumiem. L. L. strīda laikā ar A. L. dusmu iespaidā, ar mērķi tīši nodarīt miesas bojājumus, piegāja pie A. L. un ar roku divas reizes iesita A. L. pa seju, no saņemtajiem sitieniem A. L. noliecās un L. L. ar ceļgalu divas reizes iesita A. L. sejā.

No lietas materiāliem var secināt, ka L. L. uzbrukums ir bijis nelikumīgs, un šī darbība noved pie situācijas, kuras laikā A. L. bija jāaizstāvas. Uzbrukums bija nelikumīgs, jo nekas neliecināja, ka L. L. varētu pamatoties uz Krimināllikuma 29. pantu un izmantos tiesības aizstāvēties, jo pati bija inscinējusi uzbrukumu.

4.2. Uzbrukuma īstenums

Uzbrukums ir īstens, ja tas pastāv reālajā pasaulē, bet nevis personas iztēlē. Tas nozīmē, ka ar uzbrukumu patiesībā ir spējīgs nodarīt kaitējumu ar likumu aizsargātajām interesēm.⁵⁷

Patiesi pastāvošs apdraudējums ir, ja aizstāvēšanās brīdī notiek uzbrukums vai ir uzbrukuma draudi. Tas nozīmē, ka apdraudējums ir jau sācies vai tūlīt sāksies un nav vēl

⁵⁷ Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 237. lpp.

pabeigts. Apdraudējuma beigu moments ir arī nepieciešamās aizstāvēšanās beigu robeža, izņemot gadījumos, kad personai, kura aizstāvas, konkrētajā situācijā nav bijis skaidrs, ka apdraudējums jau pabeigts. Apdraudējuma īstenuma nozīmē, ka tiesības uz nepieciešamo aizstāvēšanos, nodarot uzbrucējam kaitējumu, rodas tad, kad apdraudējums objektīvi pastāv. Ja apdraudējuma faktiski nav, bet tāds pastāv tikai personas, kura aizstāvas, iedomās, tad viņas nodarītais kaitējums attiecināms uz faktiskās kļūdas situāciju. Šajā gadījumā nav nepieciešamā aizstāvēšanās, bet gan šķietamā aizstāvēšanās, ko Krimināllikuma 30. pantā norādītos gadījumos var pielīdzināt nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklim.⁵⁸

Kā piemēru, autore min Latgales apgabaltiesas 2013. gada 26. marta krimināllietu Nr. 11320031611, kurā pēc lietas materiāliem ir teikts, ka 2011. gada 20. jūnijā pēc 22:00 A. A. ieradās [...], kur pie vecas fermas izklaidējās bariņš jauniešu, tajā skaitā nepilngadīgais O. O. A. A. sāka aizrādīt par viņu uzvedību, kā arī ar nodomu nodarīt miesas bojājumus uzbruka vistuvāk stāvošajam O. O., ar galvu vienu reizi iesitot O. O. pa degunu. Pēc lietas materiāliem izriet, ka A. A. domāja, ka viņam uzbruks un, ka viņš atrodas situācijā, kur ir uzbrukuma draudi. Ir teikts, ka A. A. iepriekš ir ļāvis jauniešiem fermā nodarboties ar sportiskām aktivitātēm, kas nozīmēja, ka iepriekš ir bijusi atļauja tur uzturēties. A. A. domāja, ka viņam uzbruks, tādēļ sāka aizstāvēties.

Autore uzskata, ka A. A. neatradās nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī, jo kad izkāpa no mašīnas bija agresīvi noskaņots, jo domāja, ka jaunieši bojā fermas jumtu. Nenoskaidrojās patiesību, piedraudēja ar ķieģeļa sviešanu, kas liecina, ka tieši A. A. pats ir uzsācis piedraudēšanu. Pēc vairāku jauniešu nopratināšanas, kuri bijuši notikuma vietā arī apstiprina, ka tieši A. A. bijis agresīvs. A. A. ir bijis iepriekš 7 reizes sodīts, kas arī liecina viņa agresivitātes pakāpi. Ja viņš uzskatīja, ka viņam var uzbrukt, viņam bija iespēja arī bēgt.

Autore uzskata, ka A. A. domājis, ka pret viņu ir vērsti uzbrukuma draudi, bet no lietas materiāliem un liecībām var secināt, ka apdraudējuma faktiski nebija, bet tāds pastāvēja tikai A. A., kurš aizstāvējās, iedomās, un viņa nodarītais kaitējums attiecināms uz faktiskās kļūdas situāciju.

Autores prāt, ir atšķirība starp uzbrukumu un uzbrukuma draudiem, jo pastāvošā uzbrukumā tiek skaidri apzināts, ka pastāv aizstāvēšanās tiesības, kuras var sākt izmantot, bet ja pastāv uzbrukuma draudi, tad situācija ir sarežģītāka, ja ir uzsākta jau aizstāvēšanās, jo ir jāizvērtē, vai ir bijušas tiesības uzsākt aizstāvēšanos, vai draudi ir bijuši tik lieli un acīmredzami, kas apdraudētu personas svarīgās intereses. Ja aizstāvēšanās ir uzsākta laikā,

⁵⁸ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski – praktiskais komentārs, 1. vispārīgā nodaļa, Rīga: „AFS”, 2003, 106 - 107. lpp.

kad ir tikai uzbrukuma draudi, ir svarīgi izvērtēt vai šie draudi ir bijuši pietiekami lieli, lai realizētos.

Nepieciešamā aizstāvēšanās ir pieļaujama, ja tiek aizsargātas intereses un tiesības, kas tieši norādītas likumā. Krimināllikuma 29. pantā dots objektu uzskaitījums, kuru aizsardzība no apdraudējuma atzīstama par izdarītu nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī, pat radot kaitējumu uzbrucējam. Tātad katra persona ir tiesīga aizsargāt no citas personas apdraudējuma Latvijas valsts intereses, savas vai citas personas tiesības vai pašu personu (dzīvību, veselību, godu u.c.).⁵⁹

Autore grib uzsvērt, ka šis nosacījums ir ļoti saistīts arī ar citu apstākli, kas izslēdz kriminālatbildību – šķietamo aizstāvēšanos. Tas nozīmē to, ka šim nosacījumam ir liela nozīme, jo saskaņā ar likumu šķietamā aizstāvēšanās izslēdz kriminālatbildību gadījumos, kad notikuma apstākļi devuši pamatu uzskatīt, ka notiek reāls uzbrukums, bet patiesībā uzbrukums nemaz nav bijis. Radot šo apšaubāmo kaitējumu otrai personai, to var atzīt par noziedzīgu darbību. Šajā situācijā nevar noteikt konkrētu norobežojumu, kur sākas kaitējums un kur tas beidzas. Tas dod iemeslu šaubīties, ka normatīvo aktu normas ir pietiekami izsmeļošas. Autore uzskata, ka saspringtā, emocionālā situācijā personai ir ļoti skaidri jāsaprot vai uzbrukums tiešām ir bijis īsts un vai persona, kura uzskata sevi par upuri tiešām, tāda ir.

Uzbrukuma īstenums ir saistīts ar situāciju un laiku, kurā tas notiek, piemēram, ja laupīšanas uzbrukums sākas ar vardarbības piedraudējumu, tad šajā momentā cietušajam jau ir tiesības pret uzbrucēju pielietot fizisku spēku, lai aizsargātu savas mantiskās tiesības un savu personu, ievērojot nepieciešamās aizstāvēšanās nosacījumus.

Par nepieciešamo aizstāvēšanās stāvokli nav atzīstama darbība, kas vērsta pret citu personu, kurš tikai nākotnē var apdraudēt kādas ar likumu aizsargātas intereses, jo šādā gadījumā uzbrukums vēl patiesi nedraud.

Piemēram, lai aizsargātu savu mantu, tiek ierīkotas vispārbīstamas ietaises, kurās tiek izmantotas sprāgstvielas, elektrostrāva u.c. Šādā gadījumā konkrētas apdraudējuma briesmas reāli nepastāv un kaitējums var tikt radīts ikvienai personai, pat tādai, kura tikai gadījuma pēc nonākusi saskarē ar šiem mantas aizsardzības līdzekļiem.

Darbības, kas izpaužas kā sagatavošanās aizstāvēties par pret kādas personas konkrētām prettiesiskām darbībām nākotnē, nerada nepieciešamās aizstāvēšanās stāvokli, jo tās ir iespējamās novērst citādā veidā, piemēram, paziņojot varas iestādēm vai pašam sagatavoties uzbrukuma atvairīšanai.⁶⁰

⁵⁹ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski – praktiskais komentārs, 1. vispārīgā nodaļa, Rīga: „AFS”, 2003, 106 - 107. lpp.

⁶⁰ Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 236. lpp.

Pats svarīgākais, kas būtu jāsaprot saistībā ar uzbrukuma īstenumu ir, nodalīt to no nākotnē varbūtējiem uzbrukumiem kā arī šķietamiem, maldīgiem secinājumiem par tūlītējiem uzbrukumiem. Tas, ka pastāv pazīmēs, kas liecina par varbūtēju uzbrukumu, nenozīmē, ka tie tiešām pastāv. Konkrētajās situācijās persona, kura jūt varbūtējus draudus, pāragri izdara secinājumus, kuri noved pie aizstāvēšanās, kas nemaz nav bijusi nepieciešama.

Priekšlikums būtu patreizējā Krimināllikuma 29. panta pirmajā daļā veikt korekcijas un skaidrāk izdalīt uzbrukuma draudu būtību. Krimināllikuma 29. panta pirmajā daļā varētu būt rakstīts: Nepieciešamā aizstāvēšanās ir darbība, kas izdarīta, aizsargājot valsts vai sabiedrības intereses, savas vai citas personas tiesības, kā arī personu pret uzbrukumu vai uzbrukuma draudiem tādā veidā, ka uzbrucējam tiek radīts kaitējums. Aizstāvēšanās ir jābūt samērīgai ar uzbrukuma draudiem. Kriminālatbildība par šo darbību iestājas, ja pārkāptas nepieciešamās aizstāvēšanās robežas.

4.3. Uzbrukuma pastāvēšana

Patiesi pastāvošs apdraudējums ir, ja aizstāvēšanās brīdī notiek uzbrukums vai ir uzbrukuma draudi. Tas nozīmē, ka apdraudējums jau sācies vai tūlīt sāksies un nav vēl pabeigts. Apdraudējuma beigu moments ir arī nepieciešamās aizstāvēšanās beigu robeža, izņemot gadījumus, kad personai, kura aizstāvas, konkrētajā situācijā nav bijis skaidrs, ka apdraudējums jau ir pabeigts.⁶¹

Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Plēnums 1995. gada 29. maija lēmumā Nr. 3 norādījis, ka nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklis var būt arī tādā gadījumā, ja apdraudējums jau beidzies un vairs nav nekādas vajadzības aizstāvēties no tā, tad arī atbildība par kaitējuma nodarīšanu apdraudētājam iestājas uz vispārējiem pamatiem. Tomēr kā uzsvērts iepriekš minētajā Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Plēnuma lēmumā, „lai juridiski pareizi novērtētu tādas tiesājamā darbības, tiesām, ievērojot visus notikuma apstākļus, jānoskaidro, vai šīs darbības viņš nav izdarījis piepeša stipra psihiska uzbudinājuma stāvoklī, ko radījis sabiedriski bīstamais apdraudējums”.

Uz šo nosacījumu, īpaši uzsverot subjektīvā faktora nozīmi par uzbrukuma izbeigšanās neapzināšanos norāda A. Judins: ”Persona tiesīga aizstāvēties, uzbrucējam nodarot kaitējumu tik ilgi, kamēr viņa ir pārliecināta, ka pastāv prettiesisks uzbrukums, ja vien no faktiskiem apstākļiem nekļūst skaidrs, ka uzbrukums ir pabeigts un tuvākajā laikā neatjaunosies.”⁶²

⁶¹ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski – praktiskais komentārs, 1. vispārīgā nodaļa, Rīga: „AFS”, 2007, 117. lpp.

⁶² Judins A. Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību. Rīga: SIA Biznesa augstskola Turība, 2006, 76. lpp.

Padziļinātāk situāciju par uzbrukuma pastāvēšanu vērtē M. Blūma, norādot, ka "uzbrukums jāatzīst par pastāvošu arī tajos gadījumos, kad tas, lai gan pārtraukts uz kādu laiku, faktiski ir tikai apturēts un var atjaunoties ikkatrā brīdī."⁶³

Autore piekrīt M. Blūmas raksturotajam viedoklim, ka uzbrukums jāatzīst par pastāvošu arī tajos gadījumos, kad tas ir pārtraukts un var atjaunoties. Šāda darbība var pastāvēt jebkurā situācijā. Bet, pēc A. Judina teiktā nav skaidri zināms vai būtu parezi, ka aizstāvoties, uzbrucējam kaitējums jānodara tik ilgi, kamēr persona ir pārlicināta, ka uzbrukums ir pārtraukts. Jo, kā piemēru var minēt situāciju, kad jaunai sievietei, mežā ogojot, uzbrūk vīrietis, bet viņai pa ceļam pagadījies koka miets ar kuru uztraukumā sākusi sist vīrieti bez apstājas, aiz bailēm, ka neviens viņai nevarēs palīdzēt vai arī nevarēs nevienu pasaukt, sieviete sita pat tad, kad šī persona vairs nepretojās un gulēja uz zemes nekustīga. Sišana bez apstājas varbūt nozīmēja arī to, ka tās bija bailes, ka vīrietis varētu vēlāk piecelties un atkārtoti viņai uzbrukt, bet sieviete vairs nespētu aizstāvēties. Sievietei nezinot uzbrucēja tālākas darbības, nespēj pati skaidri saprast, vai tā būtu robežu pārkāpšana. Jo ja uzbrucējs pēc laika pieceļas un atkārtoti uzbrūk sievietei, nozīmētu, ka sieviete aizstāvoties ar daudzajiem sitieniem nebija pārkāpusi aizstāvēšanās robežas. Ja sieviete būtu pārstājusi sist un uzbrucējs būtu atkārtoti sācis uzbrukt, var gadīties, ka sievietei vairs nav bijusi iespēja aizstāvēties, kas noveda pie tā, ka uzbrucējs sievieti nogalina. Šajā situācijā, varbūt, labāk būtu bijis ja sieviete pārkāpj aizstāvēšanās robežas.

Jautājums būtu, vai tiesa vērtētu šo situāciju atšķirīgi ja sievietes vietā būtu vīrietis ar tikpat augstu emocionalitātes līmeni. Pēc autores domām šādas situācijas būtu jāskata vienlīdzīgi, neizvērtējot, vai tā ir sieviete, kas aizstāvas vai vīrietis.

Autore kā piemēru min arī Latgales apgabaltiesas lēmumu lietā Nr. 11320029309 KA 03-0205/10. Lietas materiālos ir teikts, ka 2009. gada 29. maijā ap pulkstens 00.30, S. S., būdams alkohola ietekmē, kopā ar Z. Z. viņa dzīves vietā, lietoja alkoholu un skaidroja savstarpējās personiska rakstura nesaskaņas. Strīda laikā S. S. ar līdzi atnesto nazi ar nodomu nonāvēt, tīši vienu reizi iedūra Z. Z. kakla priekšējā daļā, kā rezultātā radās durti griezta brūce kakla priekšējā daļā.

Pirmās instances tiesa šādas apsūdzētā darbības kvalificēja atbilstoši Krimināllikuma 116. pantam.

Autore, pēc lietas materiāliem, secina, ka uzbrukuma draudi no Z. Z. puses pastāvējuši nākotnē, jo S. S. teicis, ka cietušais draudējis viņu nogalināt, sagatavojot gaļas konservus un apēst. Kā arī nav ņemts vērā, ka Z. Z. izvelkot nazi teicis „te būs tavi kauli”. Tiesa šos lietas

⁶³ Blūma M. Apstākļi, kas izslēdz nodarījuma sabiedrisko bīstamību un prettiesiskumu. Mācību līdžeklis. Rīga: P. Stučkas Latvijas Valsts universitāte, 1976, 25. lpp.

materiālus nav ņēmusi vērā, kā arī lietas materiālos minēts, ka ir bijuši vairāki liecinieki, kas mainījuši savas liecības, un pie sākotnējām liecībām atradušies narkotiku, zāļu un alkohola ietekmē.

Autore uzskata, ka Z. Z. nebija nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī, jo persona neatrodas, kas apzināti nodara kaitējumu, lai atvairītu nevis tūlītēju, bet gan nākotnē sagaidāmu uzbrukumu. Šāda preventīva rīcība kvalificējama saskaņā ar vispārīgiem krimināltiesību noteikumiem.⁶⁴

Lai gan autore uzskata, ka tiesai vajadzēja ņemt vērā ne tikai liecinieku liecības, bet arī apsūdzētā liecību, jāpiekrīt tiesas spriedumam, ka Z. Z. ir atzīstam par vainīgu, jo uzbrukums no S. S. puses nebija pastāvošs.

Jāsecina, ka daudzas personas bieži pārprot vai neizprot uzbrukuma draudus, baiļu iespaidā personas nesaprot vai uzbrukums būs tūlītējs vai nākotnē un cik tālā nākotnē. Cilvēki nespēj dažādās situācijās laicīgi saprast vai uzbrukums ir pastāvošs, tādēļ jau laicīgi cenšas izvairīties no uzbrukuma, lai gan tas nemaz nav nepieciešams.

4. 4. Aizstāvēšanās, aizsargājot likumā norādītās intereses un tiesības

Krimināllikuma 29. pantā dots objektu uzskaitījums, kura aizsardzība no apdraudējuma ir atzīstama par izdarītu nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī, pat radot kaitējumu uzbrucējam. Tātad katra persona ir tiesīga aizsargāt no citas personas apdraudējuma Latvijas valsts intereses (piemēram, valstī noteikto tiesisko kārtību, valsts īpašumu), savas vai citas personas tiesības vai pašu personu (dzīvību, veselību, godu un cieņu, īpašumu u.c.).⁶⁵

Autore piekrīt A. Niedres teiktajam, ka atrodies nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī personai ir tiesības aizstāvēties pašai pret uzbrukumu, kas vērsts pret viņu, lai nepieļautu to, ka tiktu pārkāptas personas svarīgās intereses. Šīs ir galvenās personu intereses, jo tās aizsargā personas pamattiesības bez kurām personai būtu grūti dzīvot pilnvērtīgu dzīvi. Ja ir iespējams aizsargāt arī citas personas, tad ir saprotams, ka Latvijas tiesību normas dod tādu iespēju, dodot pretī savu aizsardzību ar tiesību normām, kuras paredz to, ka personai nedraud sods, ja viņa nepārkāpj robežas, aizsargājot citu personu.

⁶⁴ Judins A. Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību. Rīga: SIA Biznesa augstskola Turība, 2006, 74. lpp.

⁶⁵ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības vispārīgā daļa trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 307. lpp.

Lai uzturētu savu valsti kārtībā, personām ir piešķirtas tiesības to aizsargāt, piemēram, ja tiek bojāts pašvaldību īpašums, personām ir tiesības un pienākumi to aizsargāt, bet tikai nepārkāpjot robežas. Ir jāpastāv samērīgumam, lai novērstu kaitējuma izdarīšanu.

Krimināllikuma 29. pantā norādīto interešu un tiesību uzskaitījums liecina par to, ka ikviena ar likumu garantēta interese un tiesība var tikt aizsargāta, vēršoties pret šo interešu un tiesību apdraudētāju un nodarot viņam kaitējumu.

Ir gan jāzina, ka ne visos gadījumos, kad ar nodarījumu apdraudēta kāda ar likumu aizsargāta interese, var izveidoties nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklis. Piemēram, nepieciešamās aizstāvēšanās stāvokļa nebūs, ja noziedzīgajā nodarījumā labprātīgi būs bijušas iesaistījušās abas personas, kuru darbības veido atbilstošā noziedzīgā nodarījuma sastāvu, kā, piemēram, kukuļņemšanā, starpniecībā kukuļošanā, krāpšanā u.c.⁶⁶

Autore piekrīt U. Krastiņa viedoklim, ka ne vienmēr var izveidoties nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklis. Bet pastāv liela iespēja, kad personām, tomēr, šķiet, kad viņas atrodas nepieciešamā aizstāvēšanās stāvoklī. Iemesls tam ir tas, ka personas nav tik zinošas, lai spētu savu darbību analizēt.

Vācija kā pamatojumu nepieciešamajai aizstāvēšanai saskata tiesības, ja persona, saskaroties ar tiešiem draudiem dzīvībai, brīvībai, godam, īpašumam vai citām tiesiskajām interesēm, kurus citādi nevar novērsti, izdara rīkojoties, lai novērstu briesmas sev vai citām personām. Aizstāvot šīs intereses persona nerīkojas nelikumīgi. Šo noteikumu piemēro, tomēr tikai tiktāl, ciktāl akts ir samērīgs līdzeklis, lai novērstu briesmas.⁶⁷

Igaunijas tiesību normās ir teikts, ka akts nav nelikumīgs, ja persona, kas cīnās pret tiešu vai tūlītēju nelikumīgu uzbrukumu, aizstāv personu pamattiesības, nepārkāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās robežas.⁶⁸

Autore secina, ka aizsargājot likumā norādītās intereses un tiesības, tiek aizsargātas personu pamattiesības. Tas ir uzsvērts arī Vācijas un Igaunijas tiesību normās. Šīs tiesības var aizsargāt tikai tad, ja pastāv uzbrukums vai uzbrukuma draudi.

⁶⁶ Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 239. lpp.

⁶⁷ German criminal law. Pieejams: <http://www.iuscomp.org/gla/statutes/StGB.htm#AI> [apskatīts 13. 05. 2014.]

⁶⁸ Estonia Penal Code. Pieejams: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=263669 [apskatīts 13. 05. 2014.]

4.5. Aizstāvēšanās radot kaitējumu uzbrucējam

Krimināllikuma 29. pantā ir teikts, ka aizstāvot tiesības personai ir tiesības nodarīt kaitējumu uzbrucējam.⁶⁹

Šis nosacījums tieši norāda uz nepieciešamās aizstāvēšanās krimināltiesiskā jēdziena būtību: nepieciešamā aizstāvēšanās nav pasīva aizsargāšanās, piemēram, izvairīšanās no sitiena, vai citādu līdzekļu lietošana apdraudējuma novēršanai, piemēram, sitiena atvairīšanai, bet gan kaitējuma radīšana pašam uzbrucējam. Tomēr nepieciešamā aizstāvēšanās var būt vienīgi tad, ja kaitējums radīts tieši uzbrucējam, bet nevis kādai citai personai. Tad ir iespējams galējās nepieciešamības stāvoklis (Krimināllikuma 32. pants). Situācijā, kad personas darbības, kas vērstas uz kaitējuma radīšanu uzbrucējam, faktiski radījušas to citai personai, kas gadījuma pēc atradusies notikuma vietā, atbildība var iestāties par kaitējuma radīšanu šai personai aiz neuzmanības, ja persona, kas aizstāvas, varēja paredzēt un viņai vajadzēja paredzēt iespēju radīt šo kaitējumu citai personai, vai arī paredzēja kaitējuma radīšanas iespēju, bet vieglprātīgi uzskatīja, ka varēs to novērst. Ja persona, aizstāvoties no apdraudējuma, radījusi šādu kaitējumu apstākļos, kad viņa nevarēja paredzēt kaitējuma sekas, tad viņu nevar saukt pie kriminālatbildības un sodīt, jo viņas rīcībā nav noziedzīga nodarījuma sastāva.⁷⁰

Autore uzskata, ka ir pamatoti uzsvērts, ka aizstāvoties, kaitējumu var radīt tikai uzbrucējam. Tā ir persona, kura kaut kādā veidā vēlējās vai nodarīja kaitējumu personai, kura to nebija pelnījusi. Nedrīkst aizstāvoties nodarīt personai kaitējumu, kura nav vēlējusies neko izdarīt. Tādēļ, aizstāvoties ir svarīgi nenonākt neuzmanības situācijā, kad aizstāvēšanās spēks tiek pielietots pret citu personu.

Autore piekrīt, ka personai atbildība var iestāties, ja viņa vieglprātīgi nodarīja kaitējumu citai personai uzkatot, ka to varēs novērst. Atbildība šādai personai iestājas arī tādēļ, ka ja persona savu rīcību izdarījusi vieglprātīgi, viņa nav atradusies stipra uztraukuma stāvoklī vai arī izjutot lielas bailes. Tas liecina, ka persona varēja apzināties savu rīcību.

4.6. Aizstāvēšanās savlaicīgums

Latvijas tiesību normās atsevišķi kā nosacījums nav izdalīts, ka aizstāvēšanās jābūt

⁶⁹ Krimināllikums: LR likums. Pieejams: <http://www.likumi.lv> [aplūkots 2014.gada 20.martā]

⁷⁰ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības vispārīgā daļa trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 307. lpp.

savlaicīgi. Liela daļa juristu un dažādu grāmatu autori uzskata, ka ir tikai trīs nosacījumi, kas attiecas uz aizstāvēšanos.⁷¹ Tie būtu: aizstāvēšanās pieļaujama, lai aizsargātu likumā noteiktās intereses un tiesības, aizstāvēšanās pieļaujama radot kaitējumu tikai uzbrucējam un tā ir pieļaujama, ja netiek pārkāptas aizstāvēšanās robežas.

Autore uzskata, ka ir svarīgi analizēt šo nosacījumu, jo likumā ir teikts, ka personai ir tiesības aizstāvēties pret uzbrukumu un uzbrukuma draudiem (Krimināllikuma 29. pants), bet, lai pareizi izmantotu šīs tiesības, personai ir jāzina laiks, kad viņa tās var izmantot un aktīvi rīkoties.

Aizstāvēšanās pieļaujama tikai pret uzbrukumu, kurš jau sācies un vēl nav pabeigts. Saskaņā ar šo tiesīguma nosacījumu personai ir tiesības aizstāvēties laikus.

Persona var aizstāvēties no brīža, kad ir uzsākta bīstama darbība, ar ko tiek apdraudētas svarīgas intereses, proti – agresors pielieto fizisku spēku, ieroci, vai speciālus paņēmienus, lai nodarītu kaitējumu cilvēka dzīvībai un veselībai.

Nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī neatrodas persona, kas apzināti nodara kaitējumu, lai atvairītu nevis tūlītēju, bet gan nākotnē sagaidāmu uzbrukumu. Šāda preventīva rīcība kvalificējama saskaņā ar vispārīgiem krimināltiesību noteikumiem.

Nepieciešamās aizstāvēšanās stāvokli nerada arī nodoma atklāšana nākotnē izdarīt noziedzīgu darbību, ja pati noziedzīga rīcība nav uzsākta un nevar uzsākties tūlīt pēc nodoma atklāšanas.⁷²

Tiesības aktīvi aizstāvēties, nodarot uzbrucējam kaitējumu, pastāv tik ilgi, kamēr pastāv apdraudējums. Par apdraudējuma beigām atzīstams laika sprīdis, kad uzbrukums ir izbeigts un apdraudējuma briesmas vairs nepastāv. Apdraudējums atzīstams par izbeigtu, ja:

- uzbrukums ir atvairīts;
- sasniegts uzbrukuma mērķis;
- uzbrucējs labprātīgi atteicas no bīstamas darbības turpināšanas, un persona, kura aizstāvējusi apdraudēto interesi, apzinās tā izbeigšanās faktu.⁷³

Nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklis iespējams arī tad, ja aizstāvēšanās sekojusi jau pēc pabeigta uzbrukuma akta, bet personai, kas aizstāvas, nav bijis skaidrs uzbrukuma beigu moments. Piemēram, sākotais uzbrukums pārtraukts sakarā ar to, ka uzbrucējam atņemts uzbrukuma ierocis, bet pastāv reāla iespēja, ka uzbrukuma turpināšanai viņš var izmantot citu priekšmetu. Vērtējot šo apstākli, jāievēro, ka persona, kura aizstāvas pret uzbrukumu, bieži

⁷¹ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības vispārīgā daļa trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 236. lpp.

⁷² Judins A. Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību. Rīga: SIA Biznesa augstskola Turība, 2006, 74. lpp.

⁷³ Turpat. 18. lpp.

vien atrodas stiprā uztraukuma stāvoklī, tāpēc ne vienmēr ir spējīga pietiekami ātri un atbilstoši izvērtēt notiekošo.⁷⁴

Par aizstāvēšanās savlaicīgumu autore kā piemēru piemin Latvijas Republikas spriedumu, krimināllietā Nr.11220131905, K06- 32/06-2. 2005. gada 6. decembrī, vakarā, A. V. savā dzīvesvietā Jelgavā, Uzvaras ielā lietoja alkoholiskos dzērienus kopā ar I.L. un citu personu. Kopīgas alkohola lietošanas laikā, starp A. V. un I. L. izcēlās strīds, kura laikā I. L. ne mazāk kā divas reizes ar dūrēm iesita A. V. pa galvu, nodarot vieglus miesas bojājumus. Vēlāk, 2005. gada naktī no 6. decembra uz 7. decembri, A. V., atrodoties alkohola un pret viņu pielietotās vardarbības ietekmē, uz radušos naidīgu attiecību pamata izdarīja I. L. slepkavību. A. V., slepkavības nolūkā, paņēma dzīvoklī esošo cirvi, piegāja pie cietušā, kurš sēdēja krēslā, un ar cirvja pietu ne mazāk kā septiņas reizes iesita I. L. pa galvu – dzīvībai svarīgu orgānu, nodarot cietušajam sekojošus miesas bojājumus galvas rajonā.

Analizējot tiesas spriedumu autore uzreiz saskata aizstāvēšanās savlaicīguma nosacījuma pārkāpšanu. Jo A. V. apzinājās, ka uzbrukums ir izbeigts, bet nodarīja kaitējumu I. L., kurš ar savu rīcību vairs neapdraudēja viņa likumiskās intereses. Šajā situācijā A. V. rīcība vērtējama nevis kā aizstāvēšanās, bet gan kā izrēķināšanās un atriebība par uzbrukumu, un kvalificējama kā noziedzīgs nodarījums, ievērojot vispārīgos Krimināllikuma noteikumus. Ja A. V. nav ievērojis tiesīguma nosacījumus, tad viņa rīcību arī nevar atzīt par nepieciešamo aizstāvēšanos. A. V. apzinājās, ka viņa pielietotie aizsardzības līdzekļi nav nepieciešami kaitējuma apdraudējuma novēršanai. Šī aizsardzība bija acīmredzami nesamērīga ar uzbrukuma raksturu un kaitīgumu kā arī uzbrukums bija jau beidzies, kas liecināja, ka kaitējums nebija nepieciešams.

4.7. Aizstāvēšanās samērība

Autore šo nosacījumu ir atsevišķi raksturojusi no nākošās apakšnodaļas 4. 8. nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšana, lai padziļinātāk analizētu aizstāvēšanās samērību. Autore uzskata, ka šos nosacījumus var skatīt un analizēt atsevišķi, jo analizējot samērību ir iespējams to apskatīt pirms robežu pārkāpšanas. Samērība izpaužas kā darbība, kura ietver sevī dažādus veidus, lai nepārkāptu robežas, kā piemēram, aizstāvēšanās rīki, (ieroči, naži vai sišana).

A. Judins šo nosacījumu ir izdalījis atsevišķi, jo uzskata, ka tas ir būtisks faktors, lai padziļinātāk spētu un varētu analizēt aizstāvēšanās situāciju. Bet ir jādomā, ka realitātē tas

⁷⁴ Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 236. lpp.

patiesībā nav iespējams, jo tas ir atkarīgs no personas psiholoģiskā rakstura, no uzbrukuma vietas, no emocionālā uztraukuma vai bailēm.

A. Judins uzskata, ka atrazdamās nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī, persona ir tiesīga nodarīt tādu kaitējumu, kas atbilst uzbrukumam, nepārkāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās robežas. Aizsardzībai jābūt samērīgai ar apdraudējuma raksturu un bīstamību. Samērību nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī nosaka, salīdzinot aizsargātās intereses ar vērtībām, kam tiek nodarīts kaitējums aizstāvēšanās laikā.⁷⁵

Autore uzskata, ka nav iespējams aizstāvēšanās stāvoklī noteikt tikai pēc aizsargātajām interesēm un vērtībām, jo ir svarīgi arī izskatīt konkrēto situāciju, kurā notika aizstāvēšanās. Jo ir jāanalizē arī to, kāds ir bijis uzbrukums un, ko uzbrucējs ir vēlējis izdarīt. Ļoti bieži ir iemesls, kādēļ aizstāvēšanās nav bijusi samērīga, bet nav zināmas sekas, kāds varēja būt rezultāts ja persona nebūtu aizstāvējusies tieši tādā veidā.

Saistībā ar nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī nodarīto kaitējuma apmēru netiek prasīts, lai tas būtu mazāks par novērsto. Pirmkārt, aizstāvoties no uzbrukuma, persona ne vienmēr ir spējīga precīzi novērtēt, kādu kaitējumu var radīt uzbrukums. Otrkārt, mazākā vai līdzvērtīgā kaitējuma nodarīšana uzbrucējam ne vienmēr var būt pietiekama uzbrukuma izbeigšanai un apdraudētās intereses aizstāvēšanai.

A. Niedre uzskata, ka, ja persona nav apzinājusies, ka uzbrukuma novēršanai pielietotie līdzekļi ir nesamērīgi ar tā kaitīgumu un raksturu, un ja tas viņai nav bijis acīmredzami, tad šī persona nav pārkāpusi nepieciešamās aizstāvēšanās robežas. No viņas nevar prasīt, lai tā paredzētu un nepieļautu visas varbūtējās nelabvēlīgās sekas, kas uzbrucējam varētu rasties radītā kaitējuma rezultātā.⁷⁶

Autore piekrīt A. Niedres teiktajam, ka emocionālā brīdī, kad tiek aizskartas personas tiesības, var rasties situācijas, kad personai, nav laika izvērtēt vai šī aizstāvēšanās būtu samērīga, var rasties sajūta, ka aizstāvēšanās veids nemaz nevar radīt nopietnu kaitējumu uzbrucējam.

Lai analizētu aizstāvēšanās samērību, vispirms būtu jāanalizē uzbrukuma raksturs, kur jāpievērš uzmanība uzbrukuma laikam, vietai, kur notiek uzbrukums, cik eventuāli liels ir uzbrukums, kādā vecumā atrodas uzbrucējs. Autore uzskata, ka ir jāvērtē uzmanība uz tiem, kuri lietojuši apreibinošas vielas vai alkoholu, kā arī vai šī persona ir bijusi pieskaitāma. Un izanalizējot šos faktoros var tālāk skatīties vai aizstāvēšanās bijusi samērīga.

⁷⁵ Judins A. Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību. Rīga: SIA Biznesa augstskola Turība, 2006, 86. lpp.

⁷⁶ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības vispārējā daļa trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 308. lpp.

Pēc autores domām, aizstāvēšanās samērības līdzekļi un paņēmieni ir tie, kas līdz galam nedod iespēju norobežot aizstāvēšanās robežu pārkāpšanu no robežas nepārkāpšanas. Protams, tiesa atsaucas uz judikatūru, tiesību principiem un tiesu praksi, bet var gadīties, ka tā ne vienmēr spriedīs objektīvi tiem, kam vajadzētu. No vienas puses, tas ir pozitīvi, ka tiesību normas atstāj nenorobežotas vai ļoti šauras, jo tad tās atstāj vietu spriest pēc situācijas, bet apstākļi var būt kļūdaini vai nav pareizi izprasti.

Kā piemēru, autore analizēs Cēcu rajona tiesas spriedumu 2009. gada lietā Nr. 13400022009 K11-220/09, kur analizēs samērības iespējas.

K. K. norādījis, ka 2009. gada 5 maijā ap plkst. 20:00, kad viņš ieradās Cēsu rajona [...], lai paņemtu sev piederošo kartupeļu vagotāju. B. B. bez jebkāda iemesla uzbrucis, ne mazāk kā sešas reizes iesitis K. K. pa dažādām ķermeņa daļām, kā arī pacēlis viņu un metis pret zemi, kā rezultātā K. K. nodarīti viegli miesas bojājumi.

Cietušai, uzturot šādu apsūdzību tiesā, norādīja, ka ar šādām darbībām B. B. izdarījis Krimināllikuma 130. panta otrā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu.

Strīds bija par viņu agrāk kopīgi izgatavoto kartupeļu vagotāju, kurš kopīgi piederēja arī K. K. sievai. Viņi bija likumīgi šķīrušies un visa laulībā kopējā manta tika sadalīta. K. K. bijusī sieva Z. Z. apprecējās ar B. B. un viņiem kopīgi pieder kartupeļu vagotājs, jo kā manta tā vairs nepieder K. K.

Autore spriežot pēc lietas materiāliem saprot, ka K. K. nebija tiesības ierasties B. B. īpašumā un piespiest atdot kartupeļu vagotāju. Dodoties uz B. B. māju, K. K. jau laicīgi bija ieslēdzis savu moblīlā telefona ierakstīšanas iekārtu, kur dzirdams, ka viņš draud ar tiesvedību. Lai gan Krimināllikuma 29. panta pirmajā daļā ir teikt, ka personai ir tiesības aizstāvēties gan pret uzbrukumu, gan pret uzbrukuma draudiem, tad autore uzskata, ka aizstāvēšanās laikā, kur var būt varbūtēji uzbrukuma draudi, samērības nosacījumiem jābūt ļoti kategoriskiem. Lai persona varētu aizstāvēties pret uzbrukuma draudiem, tiem jābūt acīmredzamiem uzbrukuma draudiem. Lietas materiālos ir minēts, ka K. K. ir draudējis ar tiesvedību un ir zinājis, ka izveidosies konflikta situācija, bet autore neuzskata, ka, lai aizstāvētos pret šiem uzbrukuma draudiem bija jāpielieto fizisks spēks. No lietas materiāliem var secināt, ka K. K. vēlme iegūt kartupeļu vagotāju ir sodāma ar Krimināllikuma 279. pantu.

Šajā lietā nav saskatāma K. K. griba, nodarīt fizisku kaitējumu B. B. Krimināllikumā ir teikts, ka personai ir tiesības aizstāvēt savas intereses tādā veidā, ka uzbrucējam tiek radīts kaitējums. Nevar piekrist, ka personai var nodarīt kaitējumu, kas ir fiziska spēka pielietošana situācijās, kad otra persona acīmredzami nav vēlējies pielietot fizisku spēku.

Autore secina, ka personas aizstāvoties pret uzbrukuma draudiem bieži pielieto fizisku spēku, nodarot vieglus miesas bojājumus par kuriem nedraud kriminālsods. Priekšlikums būtu

Krimināllikuma 29. pantā izveidot papildus vienu apakšpunktu, kur minēts, ka personai aizstāvoties pret uzbrukuma draudiem jābūt samērīgai un ir jābūt acīmredzamiem uzbrukuma draudiem, lai varētu pielietot fizisku spēku.

4.8. Nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšana

Svarīgs nosacījums, lai aizstāvēšanos atzītu par apstākli, kas izslēdz kriminālatbildību, ir no likuma izrietošā prasība, lai persona aizstāvoties nepārkāptu nepieciešamās aizstāvēšanās robežas. Par šo robežu pārkāpšanu atzīstama acīmredzama aizsardzības nesamērība ar uzbrukuma raksturu un kaitīgumu, kā rezultātā uzbrucējam tiek radīts kaitējums, kas nav bijis nepieciešams, lai novērstu vai atvairītu uzbrukumu (Krimināllikuma 29. panta otrā daļa).

Uzbrukuma raksturu nosaka apdraudējumā lietotie rīki un līdzekļi (piemēram, ieroči un priekšmeti), konkrētā situācija (piemēram, uzbrucēja fiziskais spēks, uzbrukuma vieta un laiks) un citi apstākļi. Nav pamata pārvērtēt to nozīmi, jo aizstāvēšanās samērību uzbrukumam nevar interpretēt kā atbilstību lietojamos līdzekļos un paņēmienos, kam ir otršķirīga nozīme salīdzinājumā ar interesi, kuras aizstāvēšanai ir pielietots spēks.

Aizsardzības nesamērība ar uzbrukuma raksturu un kaitīgumu var izpausties kā nevajadzīgi smaga kaitējuma radīšana uzbrucējam, kā tādu līdzekļu un paņēmienu pielietošana, ko acīmredzami nav prasījuši reālie apstākļi. Te jāņem vērā Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnuma 1995. gada 29. maija lēmuma Nr. 3 norādījums, ka „personas, kura aizstāvas, darbības nav atzīstamas par izdarītām, pārkāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās robežas, arī tajā gadījumā, kad tās nodarītais kaitējums izrādījies lielāks nekā novērtais un nekā tāds kaitējums, kāds būtu bijis pietiekams uzbrukuma novēršanai, ja pie tam nav bijis pieļauts aizstāvēšanas nesamērīgums ar apdraudējuma raksturu un bīstamību.”⁷⁷

Uzbrukuma kaitīgums var tikt apzīmēts kā iespējamais kaitējums, ko apdraudējums var radīt aizsargājamam objektam, kā arī apdraudējuma stadija un citi apstākļi.⁷⁸

Autore uzskata, ka situācijās, kad tiek pārkāpta nepieciešamās aizstāvēšanās robežas, būtu tomēr jāizvērtē, vai persona, kura tika aizskarta un kura pārkāpa robežas, vai ir jāsauc pie atbildības vienmēr. Jo ir jāņem vērā, ka šī persona aizstāvas, ir psihisks uzbudinājums, uztraukums, sāpes un bailes, ka uzbrukums varētu atkārtoties.

⁷⁷ Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnuma lēmuma krājums. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 2000, 66.lpp.

⁷⁸ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Kriminālatbildības vispārējā daļa trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 307. lpp

Piemēram, sieviete atrodas viena pati mājās, kur piepeši ierodas zaglis, sieviete vēlas, lai zaglis dodas prom, bet viņš uzbrūk sievietei un vēlas viņu seksuāli izmantot. Sieviete šādā situācijā darīs visu, lai aizstāvēt sevi, ja viņa būs iesitusi pretī ar tuvumā esošo priekšmetu vairākas reizes pa galvu un iedūrusi ar tuvumā esošu nazi, kurš stāvēja uz virtuves galda, varbūt jau pēc sitieniem zaglis būtu aizmucis, bet sieviete to nevarēja zināt, tādēļ paš aizsargājoties iedūrusi, kas novedis pie zagļa nomiršanas. Šī situācija izskatās pēc robežu pārkāpšanas, ja sieviete būtu pamanījusi, ka zaglis jau pēc pāris sitieniem īpaši nereaģē, viņa varbūt nebūtu dūrusi. Tās ir bailes, ka zaglis varētu uzbrukt atkal, tādēļ jādara viss iespējama, lai tas neatkārtotos.

Nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšana notiek tīši (parasti ar netiešu nodomu). Šajā gadījumā persona apzinās, ka viņas pielietotie aizsardzības līdzekļi nav nepieciešami apdraudējuma novēršanai, ka viņa pārkāpj nepieciešamās aizstāvēšanās robežas, viņa paredz, ka sakarā ar to uzbrucējam var būt nodarīts nesamērīgi smags kaitējums un apzināti pieļauj šāda kaitējuma nodarīšanu. Kaitējuma radīšana uzbrucējam aiz neuzmanības, atvairot uzbrukumu, nav krimināli sodāma.⁷⁹

Autore uzskata, ka situācijā, kad tiek pārkāptas nepieciešamās aizstāvēšanās robežas, persona aizstāvēšanās brīdī atrodas tādā stāvoklī, ka to nevarētu nosaukt par stāvokli, kurā viņa apzinātos savu rīcību. Jo, tas noved pie tā, ka būtu padziļinātāk jāpēta katras personas jutīgums, emocionalitāte un rakstura vairākas īpašības. Varbūt izvērtējot personas raksturu padziļinātāk atklājas, ka tā varētu nebūt robežu pārkāpšana.

Krimināllikuma 29. panta trešā daļā ietverts svarīgs noteikums – kaitējuma radīšana uzbrucējam aiz neuzmanības, atvairot uzbrukumu, nav krimināli sodāma. Tas nozīmē, ka par radīto kaitējumu uzbrucējam aiz neuzmanības, pat pārkāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās robežas persona, kas aizstāvējusies, nav saucama pie kriminālatbildības. Šāds likumdevēja viedoklis aktivizē sabiedrību aizsargāt savas un citu personu likumīgās tiesības, valsts un sabiedrības intereses.

Piemēram, trīs iereibuši vīrieši apturējuši smago automašīnu un pieprasījuši, lai šoferis viņus aizved uz kādu laiku māju. Kad šoferis atteicies to darīt tāpēc, ka šīs lauku mājas nav bijušas viņam pa ceļam, viens no vīriešiem centies šoferi izraut no automašīnas kabīnes. Lai no šī vīrieša atbrīvotos, šoferis viņam iesitis. No saņemtajā sitiena vīrietis atmuguriski kritis un ar galvu atsities pret ceļa cieto segumu, kā rezultātā guvis smagu galvas traumu un nākamajā dienā no tās slimnīcā miris.

⁷⁹ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Kriminālatbildības vispārējā daļa trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 309. lpp

Autovadītāja šofera vaina pret sitiena sekām, tas ir, cilvēka nāvi izpaužas neuzmanības formā. Tā kā šofera darbība ir jāvērtē kā tāda, kas izdarīta nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī, tad nav pamata viņa saukšanai pie kriminālatbildības atbilstoši Krimināllikuma 123. pantam. nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšana krimināli sodāma tikai tajos gadījumos, kad izdarīta uzbrucēja slepkavība vai viņam tīši nodarīts smags vai vidēja smaguma miesas bojājums (attiecīgi Krimināllikuma 121. un 128. pants). Šādi noziedzīgi nodarījumi tiek atzīti par izdarītiem, ja pastāv nodarījumu mīkstinošs apstāklis.

Nav krimināli sodāma viegla miesas bojājuma nodarīšana, pārkāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās robežas, jo radītais kaitējums nav vērtējams kā acīmredzami neatbilstošs apdraudētajai interesei, ja vien persona ir atradusies nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī.

Tā kā nonāvēšana aiz neuzmanības, personai atrodoties nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī, nav krimināli sodāma, tad gadījumā, kad tīšs smags miesas bojājums uzbrucējam nodarīts, pārkāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās robežas un personas, kas aizstāvējusies, neuzmanības dēļ tas bijis par iemeslu apdraudētāja nāvei, nav pamata nodarījumu kvalificēt saskaņā ar Krimināllikuma 125. panta trešo daļu.⁸⁰

Autore analizēs vienu tiesas prakses spriedumiem, kur ir pārkāptas nepieciešamās aizstāvēšanās robežas. Krimināllieta Nr. 11330071507, Nr. KA 03-0108/08 (Pielikums Nr. 3) ar Rēzeknes tiesas spriedumu Ā.V. notiesāts par tīšu smagu miesas bojājumu nodarīšanu, pārkāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās robežas.

2007. gada 26. decembrī ap pulksten 3.30 Ā.V., būdams alkohola ietekmē, pienākot pie preses kioska Brīvības ielā 3, Rēzeknē, un, palūdzot no nepazīstamā S. I., kurš atradās blakus kioskam, uzsmēķēt, un pēc tā, kad S.I. piepeši atvēzējās ar roku un gribēja iesist viņam ar dūri pa galvu, viņš aizstāvoties, izvilka no vējjakas kabatas nazi, un, acīmredzami pārkāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās robežas, tīši iedūra S. I. vēderā, nodarot smagus miesas bojājumus, kas bīstami dzīvībai: vēdera priekšējās sienas durti - grieztu caurejošu ievainojumu nabas rajona kreisajā pusē ar tievo zarnu, tievo zarnu apzarņa bojājumiem, asinsizplūdumu vēdera dobumā 1500 ml apjomā, asinsizplūdumu aiz vēderplēves.

Autore, analizējot tiesas teiktajam, nemaz nepiekrīt, ka A.V. būtu atradies nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī. A.V. bija tiesības uzsākt aizstāvēšanos, ja pēc situācijas spriežot uzbrukums bija sācies. Vai arī varēja aizstāvēties, lai novērstu tūlītēju uzbrukumu. Bet spriežot pēc lietas materiāliem, A.V. bija aizstāvējies ar nazi, kas ir nesamērīgs ar uzbrukumu, kuru gribēja nodarīt S.I., jo viņš bija tikai atvēzējies ar roku, kas deva iespēju izvairīties no sišanas iespējas.

⁸⁰ Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 241. lpp.

A.V. aizstāvēšanās nebija samērīga ar apdraudējuma raksturu un kaitīguma smagumu. Tas arī nozīmē, ka A.V. pārkāpa nepieciešamās aizstāvēšanās robežas. Uzbrukuma raksturs un kaitīgums ir galvenie nosacījumi, kas jāvērtē izlemjot, vai likumīgo interešu aizsardzības rezultātā radītais kaitējums bijis vajadzīgs, lai atvairītu uzbrukumu.

Ir skaidri redzams, ka tiesa pat nav ņēmusi līdz galam vērā arī to, ka A.V. jau iepriekš ir bijis vairākas reizes sodīts, kas nozīmē, ka viņš ir diezgan agresīvs. Šajā situācijā galvenā nozīme bija šim priekšmetam ar kuru A.V. aizstāvējās, tas bija nesamērīgs, kas liek skaidri saprast, ka bijusi robežu pārkāpšana. Šis spriedums, autores prāt būtu jāiesniedz atkārtotai izskatīšanai uz pārsūdzēšanu.

Autore analizējusi arī Cēsu rajona krimināllietu Nr. 11400031109 K11-201/09, kur pēc lietas materiāliem ir skaidri redzama nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšana.

2009. gada 1. aprīlī laika posmā no 18:00 – 23:00, U. V. būdams alkohola ietekmē, atrodoties savā dzīvesvietā, pārkāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās robežas, tīši iedūra vēderā ar nazi savam paziņam D. D., ar to nodarot D. D. smagus miesas bojājumus, kas bīstami dzīvībai. Smagie miesas bojājumi tika nodarīti, jo pēc liecības sniegšanas ir teikts, ka U. V. ir atradies gultā un iesnauadies, kad pēkšņi pienācis klāt D. D. un sācis sist vairākas reizes pa U. V. seju. No vairākiem gūtajiem sitieniem U. V. bija apstulbis, tādēļ paņēma tuvumā esošo nazi un iedūra D. D.

Autore uzskata, ka D. D. sitieni bijusi tik daudz, ka U. V. nav bijis vairs spējīgs pretoties ar sitieniem, jo minēts, ka viņš esot apstulbis. Nav zināms, kas būtu noticies, ja U. V. nebūtu iedūris ar nazi, kurš atradies blakus.

Jāpiekrīt vairāk Šveices KK 33. panta otrā daļai un arī Vācijas KK 33. §, kur satur norādi: ja persona, kas aizstāvas, pārkāpj nepieciešamās aizstāvēšanās robežas piedodama satraukuma vai apjukuma dēļ, ko izraisījis apdraudējums, viņa nav sodāma.⁸¹

Nevar piekrist tam, ka persona būtu jāsoda par to, ka tā centusies glābt savu dzīvību. Lietas materiālos ir arī minēts, ka U. V. aizsedzis galvu ar rokām un centies piecelties, bet tajā brīdī D. D. viņam vēl divas reizes iesitis ar dūrēm, tas liecina, ka U. V. pat nebija dota iespēja pagrūst nost D. D. vai aizbēgt, tādēļ vienīgais, ko viņš varēja darīt šajā pēkšņajā situācijā ir paņemt nazi, kurš stāvēja tur blakus.

Autores priekšlikums būtu pārdomāt vai persona būtu jāsoda, ja viņa pārkāpusi robežas apjukuma vai uztraukuma laikā.

⁸¹Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 241. lpp.

5. NEPIECIEŠAMĀS AIZSTĀVĒŠANĀS REGULĒJUMS ĀRVALSTĪS

Autore ir salīdzinājusi Latvijas nepieciešamās aizstāvēšanās tiesīgumu ar kaimiņvalstīm Igauniju un Lietuvu, kā arī ar veikusi salīdzinājumu ar Beļģiju, Dāniju un Nīderlandi. Bet, lai analizētās valstis būtu plašāk izvērstas, tiek apskatītas un analizētas tādas valstis kā Austrija, Šveice un Vācija. Šīs trīs valstis ir ņemtas tādēļ, ka autore uzskata, ka šajās valstīs parasti ir ļoti sakārtotas tiesību normas. Bet, lai par to pārliecinātos, tās tiks salīdzinātas arī ar Latvijas nepieciešamās aizstāvēšanās tiesību normām.

Saskaņā ar Krimināllikuma (turpmāk KL) 29.panta 1. daļu nepieciešamā aizstāvēšanās ir darbība, kas izdarīta aizsargājot valsts vai sabiedrības intereses, savas vai citas personas tiesības, kā arī personu pretuzbrukumu vai uzbrukuma draudiem tādā veidā, ka uzbrucējam tiek nodarīts kaitējums. Kriminālatbildību par šo darbību iestājas, ja pārkāptas nepieciešamās aizsardzības robežas.

Lietuvas Republikas kriminālkodeksa (turpmāk LK) 28. panta otrajā daļā līdzīgi kā KL formulēta nepieciešamā aizstāvēšanās, aizstāvot sevi vai citu personu, īpašumu, mājokli, sabiedrības vai valsts intereses.⁸²

Igaunijā Sodukodeksa (turpmāk SK) 28. pantā teikts, ka nodarījums nav prettiesisks, ja persona, atvairā tiešu vai tūlītēju nelikumīgu uzbrukumu viņas vai citas personas juridiskajiem labumiem, nodarot kaitējumu uzbrucēja juridiskajiem labumiem bez nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšanas.⁸³

Par nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšanu atzīstama acīmredzama nesamērība ar uzbrukuma raksturu un bīstamību, kā rezultātā uzbrucējam tiek radīts kaitējums, kas nav bijis nepieciešams, lai novērstu vai atvairītu uzbrukumu (KL 29. panta otrā daļa). Līdzīgā veidā nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpums ietverts SK 28. panta otrajā daļā. LK 28. panta trešajā daļā norādīti tādi paši pamatnosacījumi, taču runa par aizstāvēšanās robežu pārkāpšanu ir tikai tajos gadījumos, ja aizstāvoties uzbrucējs ar tiešu nodomu tiek nogalināts vai viņam nodarīts smags kaitējums veselībai. Turpat tālāk norādīts, ka par nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšanu nav atzīstams nodarījums, kas izdarīts stipra apmulsuma vai izbaiļu stāvoklī, ko radījis bīstamais apdraudējums, vai aizstāvoties pret ielaušanos mājoklī.

Tikai KL 29. pantā īpaši ietverts noteikums, ka kaitējuma radīšana uzbrucējam aizneuzmanības, atvairot uzbrukumu, nav krimināli sodāma. Jāatzīmē gan, ka saskaņā ar LK 28.

⁸² Criminal Code of the Republic of Lithuania. Pieejams: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=366707 [apskatīts 13. 05. 2014.]

⁸³ Estonia Penal Code. Pieejams: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=263669 [apskatīts 13. 05. 2014.]

panta trešo daļu atbildība par nepieciešamās aizsardzības robežu pārkāpšanu draud tikai tādos gadījumos, kad uzbrucējs nogalināts vai viņa veselībai nodarīts smags kaitējums. Personai ir tiesības uz nepieciešamo aizstāvēšanos neatkarīgi no iespējām izvairīties no uzbrukuma vai griezties pēc palīdzības pie citām personām (KL 29. panta ceturrtā daļa). Šāds nosacījums ietverts arī SK 28. panta trešajā daļā un LK 28. panta pirmajā daļā.

LK 28. panta ceturrtajā daļā norādīts, ka persona, kura pārkāpusi nepieciešamās aizstāvēšanās robežas, saucama pie kriminālatbildības, bet sods var tikt mīkstināts saskaņā ar šā kodeksa 62. pantu (vieglāka soda noteikšana nekā paredzēts likumā). Gadījumi, kad par nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšanu draud kriminālatbildība paredzēti KL un SK Sevišķajā daļā.⁸⁴

Nepieciešamās aizstāvēšanās institūts Beļģijas kriminālkodeksā (turpmāk KK) nav reglamentēts vispār.

Saskaņā ar Dānijas KK 13. § pašaizsardzības stāvoklī izdarītas darbības nav sodāmas, ja tās bija nepieciešamas, lai pretotos nelikumīgam notiekošam vai draudošam uzbrukumam vai novērstu to, kas ir saprātīgi nepieciešams, ņemot vērā uzbrukuma bīstamību, uzbrucēju vai apdraudēto interešu nozīmīgumu. Šā § otrajā daļā teikts, ka ikviena persona, kura pārkāpusi likumīgas pašaizsardzības robežas, nav sodāma, ja viņas darbības var tikt saprātīgi izskaidrotas ar bailēm no uzbrukumam vai satraukumu.

Atbilstoši Nīderlandes KK 41. pantam ir teikts, ka ikviens, kurš izdara noziedzīgu nodarījumu, ja tas ir nepieciešams, lai aizstāvētu viņu pašu vai citas personas neaizskaramību, vai īpašumu pret tūlītēju nelikumīgu uzbrukuma, nav saucams pie kriminālatbildības.⁸⁵

Persona, kura pārkāpusi nepieciešamās aizstāvēšanās robežas, ja tāds pārkāpums bijis stipra psihiska uzbudinājuma tiešs rezultāts, ko izraisījis uzbrukums, nav saucama pie kriminālatbildības (šā panta otrā daļa).⁸⁶

Autore, apskatot visu šo valstu tiesību normas, kuras saistītas ar nepieciešamo aizstāvēšanos secina, ka kaimiņvalstu tiesību normas ir ļoti līdzīgas mūsu Latvijas tiesību normām, lai gan KL par nepieciešamo aizstāvēšanos nevienā mirklī nav minējis vai pievērsis lielu uzmanību dzīvokļa neaizskaramībai. Autore uzskata, ka šāds apstāklis nemaz nav jāmin un nebūtu jāliek kopā ar nepieciešamās aizstāvēšanās normām, jo nepieciešamās aizstāvēšanās vairāk attiecas uz personu nevis uz īpašumu.

⁸⁴ Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības Igaunija, Latvija Lietuva. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 44. lpp.

⁸⁵ The Dutch criminal justice system. Pieejams: <https://english.wodc.nl/onderzoeksdatabase/ov-200801-the-dutch-criminal-justice-system.aspx?cp=45&cs=6803> [apskatīts 13. 05. 2014.]

⁸⁶ Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības Latvija, Beļģija, Dānija, Nīderlande. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2008, 24. lpp.

Salīdzinot KL 29. pantu ar Nīderlandes KK 41. pantu, kurā minēts, ka persona, kura pārkāpusi nepieciešamās aizstāvēšanās robežas, ja tāds pārkāpums bijis stipra psihiska uzbudinājuma tiešs rezultāts, ko izraisījis uzbrukums, nav saucama pie kriminālatbildības, vai tas būtu pareizi, ka psihiska uzbudinājums dēļ personu nesauc pie atbildības, jo KL ir tieši minēts, ka pārkāpjot nepieciešamās robežas personu sauc pie kriminālatbildības. Autore nepiekrīt un neatbalsta Nīderlandes KK 41. panta tiesību normas, jo uzskata, ka, tās nav adekvātas noziedzīga nodarījuma sekām. Autore uzskata, ka nodarot kaitējumu otrai personai vienalga vai tā ir bijusi kā nepieciešamība aizstāvēties vai kā vienkāršs uzbrukums, vienmēr ir detalizēti jāizanalizē būtība, lai nonāktu pie pareiziem secinājumiem.

Nepieciešamās aizstāvēšanās saturs izteikts Vācijas KK 32. §, uzsverot darbības tiesiskumu: kas izdarījis nodarījumu, kurā izpaužas nepieciešamā aizstāvēšanās, nerīkojas prettiesiski (tas uzsvērts arī Austrijas KK un Šveices KK attiecīgajās normās).⁸⁷ Kā arī ir teikts, ka nepieciešamā aizsardzība ir aizsardzība, kas ir nepieciešama, lai novērstu tūlītējus, nelikumīgus uzbrukumus, kas ir vērsti pret pašu vai citu personu (Vācijas KK 33. § otrā daļa).⁸⁸

KL ir tikai teikts, ka atvairot uzbrukumu, nav krimināli sodāma, bet nav uzsvērts, ka aizstāvoties, personas nemaz nerīkojas prettiesiski. Pēc autores domām, tas būtu likumā jāuzsver, ka viņai aizstāvēties vai aizstāvēt citus ir pienākums un tas nav prettiesiski. Bet, no otras puses, ja būt tāds regulējums, persona varētu saprast, ka tas nav prettiesiski un neievērotu aizliegumu robežu pārkāpšanai.

Vācijas KK 34. §, minētās intereses, kādas tiek pieļautas aizstāvēt nepieciešamās aizstāvēšanās gadījumā, kā arī norādīts uz aizstāvēšanās robežām un samērīguma nosacījumu. Šajā pantā noteikts, ka tam, kurš izdarījis nodarījumu sakarā ar esošo, nenovēršamu citādā veidā bīstamu dzīvībai, veselībai, brīvībai, godam, īpašumam vai citam tiesiskam labumam, lai novērstu briesmas sev vai citai personai, nerīkojas prettiesiski, ja novērtējot pretstatītās intereses, proti, attiecīgos tiesiskos labumus un tiem draudošo briesmu pakāpi, aizstāvamā interese būtiski pārsniedz aizskarto interesi. Papildus piebilsts, ka šis nosacījums piemērojams tikai tādā gadījumā, ja nodarījums ir samērīgs līdzeklis briesmu novēršanai.⁸⁹

Vācijas KK atšķirīgs noteikums no Krimināllikuma: ja persona, kura izdarījusi

⁸⁷ Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības Latvija, Austrija, Šveice, Vācija. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 40. lpp.

⁸⁸ German criminal law. Pieejams: <http://www.iuscomp.org/gla/statutes/StGB.htm#AI> [apskatīts 13. 05. 2014.]

⁸⁹ Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības Latvija, Austrija, Šveice, Vācija. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 40. lpp.

nodarījumu, pārkāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās robežas apmulsma, baiļu vai izbīļu dēļ, viņa netiek sodīta (Vācijas KK 33. §).⁹⁰

Autore uzskata, ka Vācijas KK ir daudz izsmeļošāks, analizētāks un sakārtotāks kā KL.

Jo KL ir teikts, ka par nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšanu atzīstama acīmredzama aizsardzības nesamērība ar uzbrukuma raksturu un bīstamību, kā rezultātā uzbrucējam tiek radīts kaitējums, kas nav bijis nepieciešams, lai novērstu vai atvairītu uzbrukumu (Krimināllikuma 29. panta otrā daļa). Šeit nemaz nav padomāts par to, kādēļ un kāpēc tika pārkāptas robežas un, ka robežu pārkāpšanu arī izskatītu samērīgi. Jo autores prāt, piekrītot Vācijas KK 33. §, ir svarīgi pievērst tam uzmanību un būtu pareizāk to arī uzsvērt likumā. KL teiktais, ka kaitējuma radīšana uzbrucējam aiz neuzmanības atvairot uzbrukumu, nav krimināli sodāma ir pārāk šauri pateikts. Neuzmanība nemaz nesaistās ar personas psiholoģisko uzbudinājumu.

Nepieciešamā aizstāvēšanās ir formulēta Austrijas KK 3. §, kurā teikts, ka nav prettiesiskuma ikvienas personas rīcībā, kura izmanto aizstāvēšanos, kāda nepieciešama, lai aizstāvētu sevi pašu vai citu personu pret prettiesisku dzīvības, veselības, ķermenisku aizskārums, brīvības vai mantas apdraudējumu vai par tāda apdraudējuma draudiem. Turpat ir runa arī par aizstāvēšanās robežu pārkāpšanu. Aizstāvēšanās rīcība nav tiesiska, ja acīmredzams, ka personai, kura aizstāvas, draud tikai nenozīmīgs kaitējums, un aizstāvēšanās ir nesamērīga, it īpaši, ņemot vērā kaitējuma smagumu, kāds nodarīts tādas aizstāvēšanās rezultātā. Austrijas KK 3. §, otrajā daļā runāts par līdzīgu situāciju kā Vācijas KK 33. §, tas ir katrs, kurš pārkāpj aizstāvēšanās attaisnojamo apjomu vai izmanto acīmredzami nesamērīgu aizstāvēšanos, ja tas noticis vienīgi apjukuma, baiļu vai šausmu dēļ, tikai tāds ir sodāms, ja aizstāvēšanās robežu pārkāpšana ir notikusi aiz krimināli sodāmas neuzmanības.⁹¹

Autore šeit saskata pilnīgu pretstatu ar KL, jo tur tieši ir uzsvērts, ka kaitējuma radīšana uzbrucējam aiz neuzmanības, atvairot uzbrukumu, nav krimināli sodāma (Krimināllikuma 29. panta trešā daļa). Bet Vācijas KK 33. § teikts, ka šādos gadījumos persona vispār netiek sodīta.

Neuzmanības iedalās: ļauns nolūks vai rupja neuzmanība un viegla neuzmanība. Kā arī noziedzīgs nodarījums atzīstams par izdarītu aiz neuzmanības, ja persona to izdarījusi aiz noziedzīgas pašpaļāvības vai noziedzīgas nevērības (Krimināllikuma 10.panta pirmā daļa).

⁹⁰German criminal law. Pieejams: <http://www.iuscomp.org/gla/statutes/StGB.htm#AI> [apskatīts 13. 05. 2014.]

⁹¹ Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības Latvija, Austrija, Šveice, Vācija. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 40. lpp.

Noziedzīgs nodarījums atzīstams par izdarītu aiz noziedzīgas pašpaļāvības, ja persona ir paredzējusi savas darbības vai bezdarbības kaitīgo seku iestāšanās iespēju, tomēr vieglprātīgi paļāvusies, ka tās varēs novērst (Krimināllikuma 10. panta otrā daļa).

Noziedzīgs nodarījums atzīstams par izdarītu aiz noziedzīgas nevērības, ja persona nav paredzējusi savas darbības vai bezdarbības kaitīgo seku iestāšanās iespēju, kaut gan pēc nodarījuma konkrētajiem apstākļiem tai vajadzēja un tā varēja minētās kaitīgās sekas paredzēt (Krimināllikuma 10. panta trešā daļa).

Šajā likumā paredzētais nodarījums nav krimināli sodāms, ja persona neparedzēja, tai nevajadzēja un tā nevarēja paredzēt savas darbības vai bezdarbības kaitīgo seku iestāšanās iespēju (Krimināllikuma 10. panta ceturtnā daļa).⁹²

Autore atskatoties uz KL 10. panta otro daļu, domā, ka, ja ir bijusi, piemēram, situācija par noziedzīgu pašpaļāvību, kur persona ir paredzējusi savas darbības vai bezdarbības kaitīgo seku iestāšanās iespēju, tomēr vieglprātīgi paļāvusies, varbūt būtu nepieciešamas kādas sankcijas par to, jo tā ir vieglprātība. Šo neuzmanību pat var izmantot ļaunprātīgi. Bet tas noteikti ir atkarīgs no konkrētās situācijas, lietas pierādījumiem kā to pierāda. Vajadzētu, lai tiesnesis pats pēc saviem ieskatiem to arī izvērtētu.

Nepieciešamo aizstāvēšanos Šveices KK reglamentē 33. pants. Šā panta saturs ir samērā skops, jo nenorāda ne uz aizsargājamo interešu loku, ne arī uz aizstāvēšanās samērības nosacījumiem. Šveices KK 33. panta pirmajā daļā vienīgi teikts, ka ja kādam prettiesiski uzbrūk vai kādam tieši draud ar uzbrukumu, tad viņam vai jebkuram citam ir tiesības atvairīt apdraudējumu apstākļiem atbilstošā veidā. Nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšanas gadījumā tiesnesis pēc saviem ieskatiem personai sodu mīkstina.

Šveices KK 33. panta otrā daļa tāpat kā Vācijas KK 33. § satur norādi: ja persona, kas aizstāvas, pārkāpj nepieciešamās aizstāvēšanās robežas piedodama satraukuma vai apjukuma dēļ, ko izraisījis apdraudējums, viņa nav sodāma.⁹³

Autore analizējot pēdējās trīs valstis, uzsver, ka Vācijas tiesību normas no visām būtu viss skaidrākās un pareizākās, bet saistībā par neuzmanības nesodīšanu vajadzētu sašaurināt un izvērtēt vai tā nav bijusi vieglprātība.

Priekšlikums būtu, ka Latvijas tiesību normās arī vajadzētu normu, ka persona, kura pārkāpusi likumīgas paš aizsardzības robežas, nav sodāma, ja viņas darbības var tikt saprātīgi izskaidrotas ar bailēm no uzbrukumu vai satraukumu. Jo persona aizstāvoties, atrodas

⁹² Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības Latvija, Austrija, Šveice, Vācija. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 41. lpp.

⁹³ Turpat. 41. lpp.

satrukuma vai baiļu stāvoklī un nespēj paredzēt savas aizstāvēšanās sekas. Personas primārā darbība ir atvairīt uzbrukumu tā, lai tas vairāk neatkārtotos.

KOPSAVILKUMS

Pētījuma rezultātā autore izvirza aizstāvēšanai šādas tēzes

1. Senajos tiesību pieminekļos lielai daļai gadījumu bija jau noteikta atbildība apstākļiem, kas izslēdz atbildību. Tās bija pieņemtas darbības, kas netika padziļināti analizētas pēc kādiem nosacījumiem, bet pielietotas vairākas reizes.
2. Vēsturiskajā attīstībā Latvijas pirmsākumos nebija atsevišķi izdalītas vispārīgās normas par apstākļiem, kas izslēdz kriminālatbildību, bet no 1903. gada 22. marta, kad parādījās pirmie Sodū likumi, sāka padziļinātāk analizēt šos apstākļus.
3. Salīdzinot pārstrādātos Rīgas statūtus, kas sastādīti ap 1293. gadu ar patreizējo Krimināllikumu, var secināt, ka ir ļoti attīstījušās tiesību normas par apstākļiem, kas izslēdz kriminālatbildību, jo ja Rīgas statūtos bija vispārīgas normas par apstākļiem, kas izslēdz kriminālatbildību tad šobrīd šīs normas ir atrunātas precīzāk, par katru apstākli, kas izslēdz kriminālatbildību ir savas tiesību normas un tās tiek pielietotas atsevišķi, nevis kā vienu tiesību normu uz jebkuru situāciju, kas saistītas par apstākļiem, kas izslēdz kriminālatbildību.
4. Ir obligāti jākonstatē četras nepieciešamās aizstāvēšanās pamatpazīmes : a) personas rīcība ārēji (formāli) atbilst noziedzīgam nodarījumam; b) situāciju raksturo interešu kolīzija; c) persona rīkojas, lai sasniegtu sociāli derīgu mērķi; d) persona rīkojas ekstremālā situācijā.
5. Būtiski ir norādīt, ka darbības, kuras ir līdzīgas kriminālsodāma objektīvās puses pazīmēm ir tikai ārēji līdzīgas. Priekšlikums būtu patreizējā Krimināllikuma 28. pantā veikt korekcijas un uzsvērt, ka izdarītās darbības ārēji atbilst šajā likumā paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmēm. Krimināllikuma 28. pants varētu būt šāds: Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību, kuru darbības ārēji atbilst šajā likumā paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmēm, ir nepieciešamā aizstāvēšanās, aizturēšana, nodarot personai kaitējumu, galējā nepieciešamība, attaisnojams profesionālais risks un noziedzīgas pavēles vai noziedzīga rīkojuma izpildīšana.
6. Krimināllikumā nepieciešamā aizstāvēšanās ir formulēta kā darbība, bet reāli šī darbība ir atkarīga no konkrēti notiekošās situācijas, jo tieši konkrētās situācijas apstākļi ļauj analizēt notikušo darbību. Priekšlikums būtu likumā norādīt, ka nepieciešamā aizstāvēšanās ir darbība, kura ir atkarīga no situācijas.
7. Jāpastāv objektīvam apdraudējumam, lai persona varētu atrasties nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī. Uzbrukumam ir jābūt reāli pastāvošam, nevis tikai personas iedomās, bet arī reālajā dzīvē.

8. Priekšlikums būtu Krimināllikuma 29. pantā izveidot papildus vienu apakšpunktu, kur minēts, ka personai aizstāvoties pret uzbrukuma draudiem jābūt samērīgai un ir jābūt acīmredzamiem uzbrukuma draudiem, lai varētu pielietot fizisku spēku.
9. Tiesības aktīvi aizstāvēties, nodarot uzbrucējam kaitējumu, pastāv tik ilgi, kamēr pastāv apdraudējums. Nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī neatrodas persona, kas apzināti nodara kaitējumu, lai atvairītu nevis tūlītēju, bet gan nākotnē sagaidāmu uzbrukumu. Priekšlikums būtu atsevišķi izvērtēt katru situāciju, kad personai, tomēr atļauts atvairīt uzbrukumu, kurš varētu notikt tuvā nākotnē, lai atvairītu uzbrukumu, no kura varbūt, tuvākajā nākotnē persona nespētu aizstāvēties.
10. Nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšana ir tad, kad uzbrucējam tiek radīts kaitējums, kas nav bijis nepieciešams, lai novērstu vai atvairītu uzbrukumu, bet kā priekšlikumu var izvirzīt iespēju, katru situāciju izvērtēt individuāli, jo var būt situācijas, kad persona aizstāvoties bailēs, ka nākotnē uzbrukums var atkārtoties aizstāvējies izmantojot visas savas iespējas, lai uzbrukums neatkārtotos.
11. Aizstāvoties ir jāpastāv samērībai, tā, lai arī nepārkāptu aizstāvēšanās robežas. Var secināt, ka, lai persona aizstāvētos, tai ir jāizvērtē situācija un to kā rīkosies, bet visbiežāk persona, kura aizstāvas bailēs vai uzbudinājuma stāvoklī nespēj domāt par to, kas var notikt un vai aizstāvēšanās laikā nepārkāps robežas, lai gan persona vēlas aizstāvēt tikai savas un citu pamattiesības.
12. Salīdzinot dažādu valstu regulējumus, Latvijas kaimiņvalstu regulējums ir ļoti līdzīgs Latvijas regulējumam par nepieciešamo aizstāvēšanos, bet apskatot Dānijas, Nīderlandes, Vācijas un Šveices regulējumu ir redzams, ka ļoti atšķiras tiesību normas par nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšanu. Priekšlikums būtu, ka Latvijas tiesību normās arī vajadzētu normu, ka persona, kura pārkāpusi likumīgas paš aizsardzības robežas, nav sodāma, ja viņas darbības var tikt saprātīgi izskaidrotas ar bailēm no uzbrukuma vai satraukumu.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN NORMATĪVO AKTU SARAKSTS

Literatūra:

1. Blūma M. Apstākļi, kas izslēdz nodarījuma sabiedrisko bīstamību un prettiesiskumu. Mācību līdzeklis. Rīga: P. Stučkas Latvijas Valsts universitāte, 1976.
2. Dzenītis J. Proti aizstāvēt sevi un citus. Rīga: Avots, 1980.
3. Dzenītis J., Niedre A. Latvijas PSR Kriminālkodeksa komentāri. Rīga: Avots, 1982.
4. Judins A. Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību. Rīga: SIA Biznesa augstskola Turība, 2006.
5. Judins A. Kriminālatbildības izslēdzamības apstākļi. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000.
6. Judins A. Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību Latvijas un citu valstu krimināltiesībās. Rīga: SIA "Turība", 2006.
7. Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000.
8. Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības vispārējā daļa trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008.
9. Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības Latvija, Beļģija, Dānija, Nīderlande. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2008.
10. Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības Igaunija, Latvija Lietuva. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004.
11. Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības Latvija, Austrija, Šveice, Vācija. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006.
12. Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski – praktiskais komentārs, 1. vispārīgā nodaļa. Rīga: „AFS”, 2003.
13. Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma komentāri. 1. grāmata. Vispārīgā daļa. Rīga: AFS, 1990.
14. Kalniņš V. Latvijas PSR valsts un tiesību vēsture I. Rīga: Zvaigzne, 1972.
15. Mīncis P. Krimināltiesību kurss. Vispārīgā daļa ar U. Krastiņa komentāriem. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005.
16. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10gs. – 16gs. Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 1998.
17. Cassese A. International criminal law. Oxford: Oxford University press, 2003.
18. Herring, J. Criminal Law. Text, case and materials. Oxford: Oxford University press, 2004.

19. Тарас А. Е. Боевая машина: Руководство по самозащите. Москва: [b.i.] 2000.
20. Орешкина Т. ю. Обоснованный риск в системе обстоятельств, исключающих преступность деяния. Уголовное право, 1999.

Normatīvie akti:

1. Krimināllikums: LR likums. Pieejams: <http://www.likumi.lv> [aplūkots 2014.gada 20.martā]
2. Sodū likumi: 1903. gada 22. marta Sodū likumi. Tulkojums ar paskaidrojumiem un ar motīviem par Latvijas valdības laikā izdotiem grozījumiem. Trešais izdevums. Rīga:[b. i.] , 1930, 21. lpp
3. Latvijas PSR Kriminālkodekss: Rīga: Liesma, 1976.
4. German criminal law. Pieejams: <http://www.iuscomp.org/gla/statutes/StGB.htm#AI> [apskatīts 13. 05. 2014.]
5. Estonia Penal Code. Pieejams: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=263669 [apskatīts 13. 05. 2014.]
6. Criminal Code of the Republic of Lithuania. Pieejams: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=366707 [apskatīts 13. 05. 2014.]

Tiesu prakse:

1. Krimināllieta Nr.13130000505, lieta SKK –704/2006, Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmums.
2. Krimināllieta Nr.11220131905, lieta K06-32/06-2, Zemgales apgabaltiesas krimināllietu tiesas kolēģijas spriedums.
3. Krimināllieta Nr.11330071507, lieta KA03-0108/08, Latgales apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas spriedums,
4. Krimināllieta Nr. 11400086911 SKK –19/2013 Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmums.
5. Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnuma lēmuma krājums. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija. 2000.
6. Krimināllieta Nr. 11180118904, lieta SKK – 503/2009 Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmums.
7. Krimināllieta Nr. 11320029309 lieta KA03 – 0205/10 Latgales apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas lēmums.
8. Krimināllieta Nr. 11400031109 lieta K11 – 201/09 Cēsu rajona tiesas spriedums.

9. Krimināllieta Nr. 11320031611 Latgales apgabaltiesas Kriminālietu tiesas lēmums.
10. Krimināllieta Nr. 11096196192412 Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesas spriedums.
11. Krimināllieta Nr. 13400022009 lieta K11 -220/09 Cēsu rajona tiesas spriedums.
12. Augstākās tiesas Senāta Kriminālietu departamenta lēmums. Lietā Nr. SKK–134, 2010. gada 10. martā. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc.php?id=212143>.

Elektroniskie informācijas avoti

1. Justifications Pieejams: http://www.sagepub.com/lippmancc12e/study/supplements/Illinois/IL_08.pdf [apskatīts 08. 05. 2014.]
2. The Dutch criminal justice system. Pieejams: <https://english.wodc.nl/onderzoeksdatabase/ov-200801-the-dutch-criminal-justice-system.aspx?cp=45&cs=6803> [apskatīts 13. 05. 2014.]
3. Otrā Mozus grāmata. Latvijas bībeles biedrība. Pieejams: <http://bdl.lv/bibele/Exod/21> [apskatīts 12. 04. 2014.]

Bakalaura darbs “Nepieciešamā aizstāvēšanās” izstrādāts LU Krimināltiesisko zinātņu fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: Katrīna Laizāne _____/paraksts, datums/

Rekomendēju/nerekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītājs: Mg. iur., lekt. Evija Vīnkalna _____/paraksts, datums/

Recenzents: _____/paraksts, datums/

Darbs iesniegts LU Krimināltiesisko zinātņu fakultātē 19.05.2014

Metodiķe: _____/paraksts, datums/

Darbs aizstāvēts bakalaura gala pārbaudījuma komisijas sēdē

Komisijas sekretāre: _____